

Tomasz Gwóźdź

Środki publiczne jako źródło finansowania partii politycznych

– rozwiązania polskie
na tle porównawczym

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Tomasz Gwóźdź

Doktor nauk prawnych, adiunkt w Instytucie Nauk Prawnych Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, członek zespołu badawczego prawa finansowego i podatkowego, członek etatowy Samorządowego Kolegium Odwoławczego w Katowicach, autor publikacji naukowych z zakresu prawa finansowego, podatkowego oraz konstytucyjnego, uczestnik ogólnopolskich i międzynarodowych konferencji naukowych, odbył zagraniczne wyjazdy naukowe i konsultacyjne do Pragi oraz Tbilisi.

**Środki publiczne
jako źródło finansowania
partii politycznych
– rozwiązania polskie
na tle porównawczym**

Tomasz Gwóźdź

**Środki publiczne
jako źródło finansowania
partii politycznych
– rozwiązania polskie
na tle porównawczym**

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2025

Recenzje

Ewa Kowalewska

Beata Kucia-Guściora

Spis treści

9	Wykaz skrótów
11	Wykaz załączników

Wstęp

13	1. Znaczenie tematu i stan badań
14	2. Zakres omawianej problematyki
17	3. Cele badawcze
21	4. Struktura pracy
22	5. Źródła i metody badawcze

Rozdział I

Środki publiczne i partie polityczne – zagadnienia ogólne

25	1. Wprowadzenie
26	2. Pojęcie i systematyka środków publicznych
31	2.1. Dochody publiczne jako kategoria środków publicznych
32	2.2. Przychody publiczne jako kategoria środków publicznych
34	2.3. Środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej oraz ze źródeł zagranicznych jako kategoria środków publicznych
37	2.4. Środki finansowe gromadzone na rachunkach funduszy w Banku Gospodarstwa Krajowego
39	2.5. Odpowiedzialność za naruszenie dyscypliny finansów publicznych
45	3. Pojęcie i cele funkcjonowania partii politycznych
45	3.1. Rys historyczny
50	3.2. Partie polityczne współcześnie
51	4. Podsumowanie

Rozdział II

Charakterystyka wydatków publicznych

53	1. Wprowadzenie
53	2. Geneza i podstawy prawne wydatków publicznych w polskim porządku prawnym

53	2.1. Pojęcie wydatków publicznych
58	2.2. Wymóg ustawowej regulacji wydatkowania środków publicznych
62	3. Wydatki publiczne w ustawie o finansach publicznych z 2009 r.
62	3.1. Cechy wydatków publicznych
66	3.2. Rodzaje wydatków publicznych
72	3.3. Równowaga budżetowa
76	4. Podsumowanie

Rozdział III

Dotacje i subwencje jako kategoria wydatków publicznych

79	1. Wprowadzenie
79	2. Pojęcie dotacji w polskim porządku prawnym
84	3. Rodzaje dotacji związane z finansowaniem polityki
84	3.1. Dotacje celowe z budżetu państwa
86	3.2. Dotacje podmiotowe z budżetu państwa
87	4. Pojęcie subwencji w polskim porządku prawnym
89	5. Analiza planowanych wydatków budżetowych na dotacje i subwencje w latach 2011–2021
101	6. Podsumowanie

Rozdział IV

Finansowanie partii politycznych ze środków publicznych

103	1. Wprowadzenie
103	2. Finansowania partii politycznych – wytyczne Rady Europy i GRECO
106	3. Podstawy finansowania partii politycznych ze środków publicznych w Polsce
112	4. Jawność finansowania partii politycznych
115	5. Subwencje dla partii politycznych jako wydatki budżetu państwa
115	5.1. Charakterystyka subwencji dla partii politycznych
120	5.2. Analiza wydatków budżetu państwa na subwencje dla partii politycznych w latach 2011–2021
124	5.3. Analiza sposobu wydatkowania środków pochodzących z subwencji przez partie polityczne, a także informacji finansowych, składanych za lata 2011–2021

126	_____	6. Kontrola finansowania partii politycznych
126	_____	6.1. Kontrola wydatkowania środków publicznych przekazanych z budżetu państwa w ramach subwencji dla partii politycznych
129	_____	6.2. Weryfikacja przez Państwową Komisję Wyborczą informacji finansowych partii politycznych
130	_____	6.3. Weryfikacja przez Państwową Komisję Wyborczą sprawozdań finansowych partii politycznych
142	_____	7. Dotacje dla partii politycznych jako wydatki budżetu państwa
142	_____	7.1. Charakterystyka dotacji dla partii politycznych
144	_____	7.2. Analiza wydatków budżetu państwa na dotacje podmiotowe dla partii politycznych w latach 2011–2021
146	_____	7.3. Gromadzenie i wydatkowanie środków przez komitety wyborcze
150	_____	7.4. Sprawozdanie z finansowania kampanii wyborczej
153	_____	7.5. Analiza sprawozdań finansowych komitetów wyborczych w latach 2011–2021 z wyborów do Sejmu i Senatu oraz Parlamentu Europejskiego
155	_____	8. Podsumowanie

Rozdział V

Finansowanie partii politycznych i kampanii wyborczych w Stanach Zjednoczonych Ameryki, Republice Federalnej Niemiec oraz Republice Czeskiej

159	_____	1. Wprowadzenie
160	_____	2. Finansowanie kampanii wyborczych w Stanach Zjednoczonych Ameryki
170	_____	3. Finansowanie partii politycznych w Republice Federalnej Niemiec
179	_____	4. Finansowanie partii politycznych w Republice Czeskiej
184	_____	5. Podsumowanie

Rozdział VI

Finansowanie europejskich partii politycznych

187	_____	1. Wprowadzenie
188	_____	2. Pojęcie europejskich partii politycznych oraz europejskich fundacji politycznych oraz cele ich działalności
190	_____	3. Zasady finansowania europejskich partii politycznych oraz wydatkowania przez nie środków pieniężnych

195	4. Kontrola prawidłowości finansowania europejskich partii politycznych i europejskich fundacji politycznych oraz dokonywania przez nie wydatków
199	5. Podsumowanie

Rozdział VII

Wpływ systemu wyborczego na finansowanie partii politycznych

201	1. Wprowadzenie
201	2. Proporcjonalność wyborów do Sejmu RP
206	3. Większościowy system wyborczy do Senatu RP
209	4. Wpływ systemu wyborczego na skład parlamentu oraz wysokość finansowania partii politycznych z budżetu państwa
217	5. Podsumowanie
219	Zakończenie
225	Załączniki
279	Bibliografia
299	Indeks nazwisk

Wykaz skrótów

BGK	Bank Gospodarstwa Krajowego
CRW	Centralny Rejestr Wyborców
Dz.U.	Dziennik Ustaw
EFTA	Europejskie Porozumienie o Wolnym Handlu
GRECO	Grupa Państw Przeciwko Korupcji
IP	Inicjatywa Polska
K'15	stowarzyszenie Kukiz'15
KON.	Konfederacja
Konstytucja	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
KOR.	KORWIN
Kw	ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy
KWW	Komitet Wyborczy Wyborców
MN	Mniejszość Niemiecka
MP	Monitor Polski
N	Nowoczesna/Nowoczesna Ryszarda Petru
NSA	Naczelný Sąd Administracyjny
PD	Partia Demokratyczna
PiS	Prawo i Sprawiedliwość
PKB	produkt krajowy brutto
PKW	Państwowa Komisja Wyborcza
PO	Platforma Obywatelska
PRL	Polska Rzeczpospolita Ludowa
PSL	Polskie Stronnictwo Ludowe
RP	Ruch Palikota
SDPL	Socjaldemokracja Polska
SLD	Sojusz Lewicy Demokratycznej
SN	Sąd Najwyższy
TK	Trybunał Konstytucyjny
TR	Twój Ruch
udip	ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej

UE	Unia Europejska
ufp	ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych
uondfp	ustawa z dnia 17 grudnia 2004 r. o odpowiedzialności za naruszenie dyscypliny finansów publicznych
UP	Unia Pracy
upp	ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych
ur	ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości
usg	ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym
WE	Wspólnota Europejska
WPFP	Wieloletni Plan Finansowy Państwa
WSA	wojewódzki sąd administracyjny
ZL	Zjednoczona Lewica

Wykaz załączników

- Załącznik 1. Wydatki poniesione z subwencji przez partie polityczne w 2011 r.
- Załącznik 2. Wydatki poniesione z subwencji przez partie polityczne w 2012 r.
- Załącznik 3. Wydatki poniesione z subwencji przez partie polityczne w 2013 r.
- Załącznik 4. Wydatki poniesione z subwencji przez partie polityczne w 2014 r.
- Załącznik 5. Wydatki poniesione z subwencji przez partie polityczne w 2015 r.
- Załącznik 6. Wydatki poniesione z subwencji przez partie polityczne w 2016 r.
- Załącznik 7. Wydatki poniesione z subwencji przez partie polityczne w 2017 r.
- Załącznik 8. Wydatki poniesione z subwencji przez partie polityczne w 2018 r.
- Załącznik 9. Wydatki poniesione z subwencji przez partie polityczne w 2019 r.
- Załącznik 10. Wydatki poniesione z subwencji przez partie polityczne w 2020 r.
- Załącznik 11. Wydatki poniesione z subwencji przez partie polityczne w 2021 r.
- Załącznik 12. Suma wydatków dokonanych z subwencji w latach 2011–2021 przez PO, PiS i PSL
- Załącznik 13. Wydatki dokonane z subwencji na Fundusz Wyborczy w latach 2011–2021 oraz 2011–2021 przez PO, PiS i PSL
- Załącznik 14. Wydatki dokonane z subwencji na wynagrodzenia i składki w latach 2011–2021 przez PO, PiS i PSL
- Załącznik 15. Niewykorzystana kwota subwencji w latach 2011–2021 przez PO, PiS i PSL
- Załącznik 16. Wydatki poniesione w związku z wyborami parlamentarnymi z roku 2011 oraz uzyskana kwota dotacji podmiotowej
- Załącznik 17. Wydatki poniesione w związku z wyborami do Parlamentu Europejskiego z roku 2014 oraz uzyskana kwota dotacji podmiotowej
- Załącznik 18. Wydatki poniesione w związku z wyborami parlamentarnymi z roku 2015 oraz uzyskana kwota dotacji podmiotowej
- Załącznik 19. Wydatki poniesione w związku z wyborami do Parlamentu Europejskiego z roku 2019 oraz uzyskana kwota dotacji podmiotowej
- Załącznik 20. Wydatki poniesione w związku z wyborami parlamentarnymi z roku 2019 oraz uzyskana kwota dotacji podmiotowej

1. Znaczenie tematu i stan badań

Dotychczasowe badania, dotyczące prawnych aspektów finansowania partii politycznych ze środków publicznych, skupiały się głównie na źródłach pozyskiwania przez nie środków niezbędnych do prowadzonej działalności oraz na ocenie przyjętych rozwiązań w tym zakresie wraz ze wskazaniem możliwych alternatyw. Wiele uwagi poświęcono również podstawom aksjologicznym i *ratio legis* przyjętej w Polsce regulacji. Brak natomiast kompleksowych opracowań, odnoszących się do subwencji i dotacji dla partii politycznych w strukturze wydatków publicznych, sposobu przeznaczania tych środków, a także wpływu systemu wyborczego na wysokość tego finansowania.

Pomimo doniosłego znaczenia zagadnienia, stanowiącego przedmiot rozprawy, nie cieszy się ono dużym zainteresowaniem wśród przedstawicieli doktryny. Taki stan rzeczy może być powodowany uznaniem tematu za niezbyt interesujący lub niebudzący większych wątpliwości w kwestii obowiązujących unormowań prawnych. Niewykluczone także, że jest to związane z trudnościami wynikającymi z konieczności zgłębienia nie tylko teoretycznych zagadnień, dotyczących prawa finansowego (w tym zwłaszcza kwestii wydatkowania środków publicznych, gdyż subwencje i dotacje dla partii politycznych stanowią na podstawie art. 112 ust. 1 pkt 6 i 7 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych¹ wydatki budżetu państwa) oraz prawa konstytucyjnego (przede wszystkim w zakresie systemów wyborczych), ale również potrzebą przeprowadzenia analizy danych na temat relacji pomiędzy wskazanymi obszarami, zwłaszcza w aspekcie praktycznym. Koniecznym staje się więc udzielenie odpowiedzi na pytanie o zasadność – a wręcz niezbędność podjęcia badań.

¹ Tj. Dz.U. z 2023 r., poz. 1270 ze zm.

2. Zakres omawianej problematyki

W pierwszej kolejności trzeba przedstawić siatkę kluczowych terminów, niezbędnych do późniejszego omówienia bardziej szczegółowych zagadnień. Zaliczyć do nich należy wyjaśnienie pojęcia środków publicznych oraz ich poszczególnych rodzajów, a także partii politycznych wraz z celami ich funkcjonowania. Następnie trzeba omówić konstytucyjne i ustawowe podstawy prawne do dokonywania wydatków publicznych, ze szczególnym uwzględnieniem obowiązku ich przeznaczania na wykonywanie zadań publicznych. Konieczne jest odwołanie się do istotnych pojęć z zakresu prawa finansowego, takich jak dotacje i subwencje. Następnie wyjaśnić trzeba nadrzędne z punktu widzenia tematu pracy zagadnienia związane z publicznym finansowaniem partii politycznych, tzn. subwencje dla partii politycznych, dotacje podmiotowe z budżetu państwa połączone z wydatkami poniesionymi na udział w wyborach czy metody repartycji mandatów i związane z nimi mechanizmy, wpływające na realizację funkcji wyborów. Niektóre z nich (jak dotacje i subwencje) są pojęciami prawnymi, których rozumienie determinują regulujące je przepisy rangi ustawowej i konstytucyjnej. Z kolei system wyborczy, a w jego ramach także metody podziału mandatów i klauzule zaporowe należą do języka prawniczego i ich definicje zostały opracowane przez przedstawicieli nauki. Treści te nie były do tej pory rozpatrywane łącznie, wraz ze zbadaniem wzajemnych zależności pomiędzy nimi. Przyczynę takiego stanu rzeczy może stanowić okoliczność, że – w przeciwieństwie do szeroko omawianej tematyki dotacji i subwencji dla jednostek samorządu terytorialnego – subwencje i dotacje podmiotowe dla partii politycznych nie mają konstytucyjnych podstaw². Poza tym podejmowana problematyka wymaga interdyscyplinarnego podejścia, uwzględniającego przede wszystkim obowiązujące regulacje prawne, ale także – z uwagi na specyfikę tematu – uwarunkowania polityczne i socjologiczne.

Wagę podejmowanej materii podkreśla również status dotacji i subwencji dla partii politycznych, które są wydatkami publicznymi – a więc przewidzianą w art. 6 ust. 1 pkt 1 ufp formą przeznaczania środków publicznych na realizację zadań publicznych. W konsekwencji kluczowe jest zachowanie określonych standardów w ich rozdysponowywaniu, związanych między innymi z zasadą jawności i przejrzystości finansów publicznych czy konkretniej – wyrażoną

2 Zob. M. Cilak, *Komentarz do art. 112 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. Z. Ofiarski, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2021.

w art. 11 ust. 2 Konstytucji³ zasadą jawności finansowania partii politycznych, a także zapewnienie ich racjonalnego, celowego i oszczędnego przeznaczenia⁴. W połączeniu z procesem wyborczym, stanowiącym istotę i podstawowy mechanizm demokracji, kwestia sposobu finansowania partii politycznych staje się jednym z najważniejszych gwarantów respektowania zasady suwerenności narodu.

Same regulacje prawne nie zapewnią jednak uczciwego, rozsądnego i społecznie użytecznego wydatkowania środków publicznych – w tym przeznaczanych na finansowanie partii politycznych. Podobnie sam akt głosowania w wyborach – w oderwaniu od mechanizmów zachodzących podczas przeliczania głosów na mandaty – nie czyni ich proporcjonalnymi i równymi. Wychodząc naprzeciw powstałym wątpliwościom, koniecznym wydaje się z jednej strony stworzenie procedur kontrolnych mających zapewnić respektowanie założeń ustawodawcy, dotyczących przeznaczenia środków transferowanych z budżetu państwa w formie subwencji i dotacji dla partii politycznych, a także transparentności pozostałych źródeł, z których partie pozyskują środki finansowe; z drugiej strony, wypracowanie takich rozwiązań w ramach procesu wyborczego, które uniemożliwią systemowe manipulacje wynikami elekcji. Jest to tym ważniejsze, że w polskim porządku prawnym nie tylko liczba oddanych głosów na ugrupowanie, ale także zdobytych mandatów przekładają się na wysokość środków, przekazywanych z budżetu państwa. Przede wszystkim należy przeanalizować kwestię ponoszenia odpowiedzialności za naruszenia jako nieodłącznego elementu prawidłowo działającego demokratycznego systemu. Pełni ona liczne funkcje, w tym prewencyjną i represyjną. Ma doprowadzić do realizacji wzorcowego zdaniem racjonalnego legislatora modelu finansowania partii politycznych i wydatkowania przez nie środków, a w razie konieczności – eliminować nadużycia i uchybienia. Jednocześnie zbadać trzeba mechanizmy ustalania wysokości dotacji i subwencji dla partii politycznych w kontekście systemu wyborczego – zwłaszcza metod repartycji mandatów – z uwagi na jego podatność na wahania i możliwe występowanie matematycznych schematów zaburzających urzeczywistnienie woli narodu w podziale mandatów, a tym samym również w poziomie publicznego finansowania partii politycznych.

W rozprawie przeanalizowane zostaną sposoby finansowania partii politycznych i kampanii wyborczych w Stanach Zjednoczonych Ameryki, Republice

3 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. nr 78, poz. 483 ze zm.

4 Zob. A. Rzetecki, *Transparentność finansów partii politycznych a utrata prawa do subwencji z budżetu państwa*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2018, nr 115, s. 45–48.

Federalnej Niemiec oraz Republice Czeskiej, a także europejskich partii politycznych, funkcjonujących w ramach Unii Europejskiej. Porównanie rozwiązań prawnych, stosowanych w tych państwach, umożliwi ocenę ich funkcjonowania pod względem ewentualnego przedstawienia postulatów *de lege ferenda*, które mogłyby usprawnić obowiązujący w Polsce system finansowania partii politycznych.

Dotychczas poczynione spostrzeżenia prowadzą do wniosku, że zasadne jest badanie zagadnień prawa finansów publicznych z zakresu wydatkowania środków publicznych na cele związane z działalnością partii politycznych, z uwzględnieniem specyfiki prawa wyborczego, determinującego wysokość tychże środków.

Wybór problematyki podyktowany został różnymi względami – zarówno odnoszącymi się do obszaru zainteresowań autora, jak i istotnej roli finansowania partii politycznych ze środków publicznych i jego powiązania z systemem wyborczym. Regularnie powracająca dyskusja w przestrzeni publicznej odnośnie do pozyskiwania środków przez partie polityczne⁵ potwierdza konieczność kompleksowego zbadania i omówienia wskazanej materii, zwłaszcza w zakresie obowiązujących w Polsce unormowań prawnych, stanu ich przestrzegania oraz ewentualnych propozycji rozwiązań *de lege ferenda*. Występujące przypadki odzucania przez Państwową Komisję Wyborczą sprawozdań finansowych i informacji finansowych poszczególnych partii politycznych lub komitetów wyborczych, a także podejrzenia dotyczące nieprawidłowości w finansowaniu partii politycznych pozwalają uznać, że analiza zagadnień stanowiących przedmiot niniejszej rozprawy jest potrzebna. Potwierdza to także fakt pojawiających się w orzecznictwie i piśmiennictwie wątpliwości co do zgodności z Konstytucją konsekwencji prawnych naruszania przez partie polityczne przepisów dotyczących pozyskiwania lub wydatkowania przez nie środków.

Przed przystąpieniem do weryfikacji podstawowych kwestii badawczych należy jeszcze wyznaczyć obszar rozważań. Stanowią go będą środki publiczne oraz ich przeznaczanie na wydatki publiczne – ze szczególnym uwzględnieniem dotacji i subwencji z budżetu państwa jako sposobów finansowania

5 Na przykład związana z przeprowadzeniem w Polsce dnia 6 września 2015 r. ogólnokrajowego referendum, w którym jedno z pytań dotyczyło utrzymania dotychczasowego sposobu finansowania partii politycznych z budżetu państwa. Frekwencja wyniosła wówczas 7,8%, a 82,63% biorących udział w głosowaniu opowiedziało się za zmianą sposobu finansowania partii politycznych.

partii politycznych ze środków publicznych. Kolejny element to kontrola prawidłowości pozyskiwania i wydatkowania środków przez partie polityczne wraz z analizą prawnoporównawczą w tym zakresie; oraz nierozzerwalnie związane z poruszaną tematyką systemy wyborcze, zwłaszcza w kwestii wyborów parlamentarnych w Polsce, których wyniki determinują wysokość publicznego finansowania partii politycznych.

3. Cele badawcze

Finansowanie partii politycznych w Polsce jest realizowane z różnych źródeł – zarówno ze środków publicznych, jak i prywatnych. W pracy uwzględniono zatem powszechne wśród przedstawicieli doktryny rozróżnienie na sektor publiczny i prywatny, a także przeanalizowane zostaną odmienne rozwiązania prawne, dotyczące gospodarowania środkami publicznymi i prywatnymi. Ponadto, z uwagi na charakter wykonywanej działalności, sposób zarządzania mieniem musi być zgodny ze szczegółowo określonymi wymogami prawnymi. Gromadzenie oraz wydatkowanie środków należących do partii politycznych powinno być w pełni transparentne i podlegać kontroli społecznej – zarówno z uwagi na fakt, iż znaczną ich część stanowią środki publiczne, jak i ze względu na kluczową rolę partii politycznych i ich pluralizmu we współczesnym systemie demokratycznym⁶. Partie polityczne to dobrowolne organizacje, stawiające sobie za cel udział w życiu publicznym poprzez wywieranie metodami demokratycznymi wpływu na kształtowanie polityki państwa lub sprawowanie władzy publicznej, w tym poprzez udział w wyborach. Dzięki ich funkcjonowaniu grupy obywateli mogą organizować się i zmierzać do realizacji określonych programów politycznych opartych na wyznawanych przez nich założeniach ideologicznych.

Główne problemy badawcze omawianej tematyki można sprowadzić do następujących pytań ogólnych:

1. czy aktualny system finansowania partii politycznych jest prawidłowy i efektywny?
2. czy – a jeśli tak, to w jaki sposób – system wyborczy wpływa na wysokość subwencji i dotacji dla partii politycznych?

6 Zob. J. Sułkowski, *Komentarz do art. 11 Konstytucji RP z 1997 r.*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Komentarz*, red. L. Bosek, M. Safjan, C.H.Beck, Warszawa 2016.

Odpowiedź na postanowione pytania rodzi konieczność przeanalizowania bardziej szczegółowych kwestii, takich jak:

1. zasady wydatkowania środków publicznych;
2. cechy charakterystyczne dotacji i subwencji jako wydatków publicznych;
3. aksjologiczne i normatywne podstawy publicznego finansowania partii politycznych, jego wady oraz zalety;
4. inne sposoby pozyskiwania środków przez partie polityczne;
5. pojęcie i sposób obliczenia wysokości subwencji dla partii politycznych, a także zasady wydatkowania tych środków;
6. pojęcie i sposób wyliczenia wysokości dotacji dla partii politycznych, a także zasady wydatkowania tych środków oraz rozliczania;
7. weryfikacja prawidłowości sprawozdań finansowych i informacji finansowych partii politycznych wraz z konsekwencjami stwierdzonych naruszeń;
8. analiza prawnoporównawcza sposobów finansowania partii politycznych i kampanii wyborczych;
9. wyjaśnienie pojęcia europejskich partii politycznych i sposobu ich finansowania;
10. wpływ obowiązującej ordynacji wyborczej na finansowanie partii politycznych z uwzględnieniem oceny aktualnych rozwiązań i wskazaniem możliwości systemowych manipulacji systemem wyborczym celem zmiany poziomu finansowania partii politycznych;
11. analiza konstytucyjnych oraz ustawowych regulacji dotyczących systemu wyborczego, w tym ordynacji wyborczej, metod repartycji mandatów i progów wyborczych.

Zasadniczy cel niniejszej rozprawy, tzn. zbadanie obowiązujących regulacji prawnych, dotyczących publicznego finansowania partii politycznych oraz powiązanych z tą tematyką problemów z zakresu prawa wyborczego (czyli omówienie wskazanych wcześniej problemów badawczych), a także sformułowanie ewentualnych postulatów *de lege ferenda*, wymaga przyjęcia i realizacji następujących zamierzeń szczegółowych:

1. wyjaśnienia zagadnień związanych z pojęciem środków publicznych, a także ich wydatkowaniem, zwłaszcza w formie dotacji i subwencji udzielanych z budżetu państwa;
2. określenia pojęcia, zasad i sposobów finansowania partii politycznych, a także procedury przyznawania im środków publicznych z budżetu państwa;

3. dokonania analizy prawnoporównawczej rozwiązań w zakresie finansowania partii politycznych w wybranych państwach i zestawienie ich z polskim systemem;
4. omówienia obowiązującego systemu wyborczego i przyjętej w Polsce metody przeliczania głosów na mandaty na tle porównawczym;
5. wskazania powiązań pomiędzy systemem wyborczym a finansowaniem partii politycznych, z uwzględnieniem alternatywnych rozwiązań w tym zakresie;
6. rozpoznania i uporządkowania teoretycznych i praktycznych zagadnień z zakresu obowiązujących przepisów dotyczących finansowania partii politycznych w związku z systemem wyborczym.

Uwzględniając wskazany cel główny oraz obowiązujący stan regulacji prawnych dotyczących finansowania partii politycznych ze środków publicznych, przyjęto następującą podstawową tezę badawczą:

finansowanie partii politycznych ze środków publicznych jest słusznym rozwiązaniem prawnoustrojowym, jednakże jego wysokość oraz sposób rozliczania wymagają zmian uwzględniających specyfikę polskiego systemu wyborczego, które gwarantowałyby skuteczną kontrolę ich wykorzystywania zgodnie z celami funkcjonowania partii politycznych.

Kategoria słuszności w tak ujętej podstawowej tezie badawczej jest ściśle związana z wyrażonymi w preambule do Konstytucji wymogami, aby zapewnić rzetelność i sprawność działania instytucji publicznych. Należy je rozumieć w kontekście finansowania partii politycznych jako wykonywanie zadań publicznych zgodnie z aktualnymi wymaganiami wiedzy i techniki oraz zasadami dobrej wiary, dla dobra wspólnego, a nie z naciskiem na partykularny interes samych ugrupowań⁷.

Temat rozprawy oraz podstawowa teza badawcza zostały skonstruowane na podstawie założenia, że pomiędzy publicznym finansowaniem partii politycznych a systemem wyborczym istnieją ściśle powiązania. Polegają one przede wszystkim na normatywnej konstrukcji zakresu finansowania partii politycznych, która uzależniona jest z jednej strony od uzyskanego wyniku w wyborach

⁷ Zob. B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Przedmowa*, C.H.Beck, Warszawa 2012.

(w przypadku subwencji), a z drugiej od liczby uzyskanych mandatów w wyborach do Sejmu i Senatu (w przypadku dotacji). Sposób repartycji mandatów, a nawet szerzej – system wyborczy – znacząco więc wpływa na finansowanie partii politycznych ze środków publicznych.

Sformułowanie wskazanej tezy badawczej umożliwiły bardziej szczegółowe, robocze tezy, które będą weryfikowane w kolejnych rozdziałach niniejszej dysertacji, mianowicie:

1. wydatki publiczne powinny być ściśle powiązane z realizowanymi za ich pomocą zadaniami publicznymi (rozdział drugi);
2. dotacje i subwencje odgrywają istotną rolę w strukturze wydatków publicznych (rozdział trzeci);
3. finansowanie partii politycznych ze środków publicznych – choć w swym założeniu słuszne – wymaga zmian, związanych z koniecznością ograniczenia ich wysokości, a także zapewnienia bardziej efektywnej i rozsądnej kontroli wydatkowania (rozdział czwarty);
4. zasadne jest stosowanie rekomendacji Rady Europy oraz wytycznych GRECO w zakresie sposobu finansowania partii politycznych, a także korzystanie z doświadczeń innych państw (rozdziały czwarty i piąty);
5. finansowanie krajowych oraz europejskich partii politycznych różni się ze względu na odmienne cele ich funkcjonowania i zadania (rozdział szósty);
6. system wyborczy wpływa na podział mandatów, a więc również na poziom finansowania poszczególnych partii politycznych (rozdział siódmy).

Biorąc pod uwagę aktualne rozwiązania w zakresie finansowania partii politycznych i przedstawione wcześniej założenia, należałoby zweryfikować, czy istnieją aksjologiczne podstawy uzasadniające finansowanie partii politycznych ze środków publicznych i jakie ewentualnie zmiany są konieczne w tym zakresie. Ponadto sprawdzenia wymaga, czy proporcjonalny sposób repartycji mandatów w wyborach do Sejmu metodą d'Hondta oraz system większości względnej w okręgach jednomandatowych w wyborach do Senatu wpływają na poziom finansowania partii politycznych zarówno w sposób bezpośredni (w przypadku dotacji podmiotowej z budżetu państwa), jak i pośredni (przy obliczaniu wartości subwencji dla partii politycznych). Istotne jest także, czy aktualne rozwiązania powodują systemowe uprzywilejowanie niektórych partii politycznych w dostępie do środków publicznych.

Wskazane kwestie zostaną zweryfikowane w kolejnych rozdziałach rozprawy. Należy podkreślić, że struktura pracy oraz zastosowana metodologia są

rezultatem przyjętych celów badawczych oraz tezy głównej. Implikują je również postawione tezy pomocnicze, których omówienie wymaga dokonania analizy przepisów, orzecznictwa, dorobku doktryny, danych dotyczących planowanych wydatków publicznych i ich rozliczania, informacji podawanych na temat wyników wyborów oraz rozliczeń partii politycznych przez Państwową Komisję Wyborczą, a także przeprowadzenia badań w przedmiocie wpływu prawa wyborczego na finansowanie partii politycznych.

4. Struktura pracy

W układzie pracy można wyróżnić siedem głównych rozdziałów. Pierwszy będzie zawierał charakterystykę pojęcia środków publicznych wraz ze wskazaniem ich rodzajów; oraz partii politycznych i celów ich działalności. Drugi ma przedstawiać teoretyczne omówienie podstawowych terminów, instytucji i założeń, dotyczących zasad wydatkowania środków publicznych. W trzecim rozdziale zostaną wyjaśnione pojęcia dotacji i subwencji jako wydatków publicznych. Czwarty rozdział będzie dotyczył sposobów finansowania partii politycznych i kampanii wyborczych, a także wytycznych Rady Europy i GRECO w tym zakresie. W rozdziale piątym zostanie przedstawiona analiza prawnoporównawcza obejmująca formy finansowania partii politycznych i kampanii wyborczych w Stanach Zjednoczonych Ameryki, Republice Federalnej Niemiec oraz Republice Czeskiej. W rozdziale szóstym będą omawiane europejskie partie polityczne i sposób ich finansowania. W ostatnim, siódmym rozdziale zaprezentowane zostaną rozważania odnoszące się do systemu wyborczego, sposobu podziału mandatów i wpływu stosowanej metody na finansowanie partii politycznych w Polsce. W tym celu analizowane będą wyniki wyborów parlamentarnych z lat 2011, 2015 i 2019 pod względem różnic w wysokości finansowania partii politycznych ze środków publicznych – w zależności od przyjętych mechanizmów wyborczych. Na koniec przedstawione zostaną tabele i wykresy ukazujące dane wykorzystane do analizy w ramach poszczególnych rozdziałów.

W rozprawie uwzględniono obecny dorobek nauki prawa finansowego oraz konstytucyjnego, a także poglądy judykatury i orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Przedstawione zostaną wyniki badań stanowiących opracowanie własne autora, ukazujące zależności pomiędzy wybraną metodą repartycji mandatów a publicznym finansowaniem partii politycznych; oraz oficjalne dane statystyczne dotyczące uzyskanej liczby mandatów przez poszczególne ugrupowania oraz kwot

przyznanych im dotacji i subwencji w latach 2011–2021. Z uwagi na postawiony problem badawczy w pracy analizowana będzie głównie problematyka *de lege lata*, w podsumowaniu zaś zaprezentowano także wnioski oraz postulaty *de lege ferenda* sformułowane na podstawie oceny obowiązujących rozwiązań prawnych i ich zastosowania w praktyce. Zostaną wzięte pod uwagę różne płaszczyzny naukowe, przede wszystkim prawna, ekonomiczna i socjologiczna, ale także polityczna – natomiast jedynie w zakresie niezbędnym dla ukazania występujących mechanizmów wyborczych, w kontekście stosowanych metod repartycji mandatów. Takie ujęcie powoduje, że praca stanowi nowatorskie na polskim gruncie przedstawienie problemu, uzupełniając tym samym dostępną literaturę – zwłaszcza monografię Andrzeja Gorgoła opublikowaną w 2011 r. pt. *Prawne aspekty publicznego finansowania partii politycznych w Polsce i na poziomie europejskim* – o nową perspektywę.

5. Źródła i metody badawcze

Podstawową metodą badawczą będzie metoda dogmatycznoprawna, która polega na stosowaniu analizy logiczno-językowej oraz dokonywaniu w obrębie języka specjalistycznego przekładu wyrażen niezrozumiałych za pomocą takich treści, które w sposób jasny ustalą właściwe znaczenie normy prawnej. Charakteryzuje się ona dużym stopniem sformalizowania, ponieważ skupia się wokół samej treści obowiązującego prawa, które traktuje jako dogmat, uzasadniający inne zdania i oceny. Pomija zarazem inne konteksty badania prawa⁸. W niniejszej dysertacji zastosowanie metody dogmatycznoprawnej przejawia się w analizie tekstów aktów prawnych oraz ich omówieniu na podstawie istniejących treści i informacji – w tym zgłębianiu literatury przedmiotu odnoszącej się do określonego obszaru badawczego.

Dodatkowo, zrealizowanie przyjętych założeń wymaga przeprowadzenia badań, mających ukazać sposób dysponowania środkami publicznymi przez partie polityczne, a także zależności pomiędzy systemem wyborczym a liczbą środków przekazywanych partiom politycznym z budżetu państwa w formie subwencji oraz dotacji podmiotowych. W tym zakresie przedstawione zostaną wyniki wyborów parlamentarnych z lat 2011, 2015 oraz 2019. Następnie – stosując metodę syntezy, czyli uniwersalizując i uogólniając wyniki badań analitycznych⁹ –

8 Zob. T. Barankiewicz, *Metody myślenia, badania prawa i systematyzacji wiedzy w naukach prawnych*, w: *Metodologia dysertacji doktorskiej dla prawników. Teoria i praktyka*, red. H. Izdebski, A. Łazarska, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2022, s. 113–114.

9 Zob. Z. Hajduk, *Ogólna metodologia nauk*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005, s. 137–138.

będzie weryfikowana podstawowa teza badawcza oraz zostanie ukazane, jak istotny jest wpływ sposobu podziału mandatów na poziom finansowania partii politycznych. Cel badań stanowi także potwierdzenie występowania w praktyce opisywanych w literaturze przedmiotu mechanizmów prawnych, socjologicznych, a nawet matematycznych, wpływających na repartycję mandatów, a co się z tym wiąże także na publiczne finansowanie partii politycznych w Polsce. Niezbędne jest więc odwołanie się także do metod socjologicznych badania prawa¹⁰. Do analizy wybrano dane dotyczące wyborów parlamentarnych z lat 2011, 2015 i 2019, ponieważ są najbardziej aktualne, w tym również w kontekście przepisów regulujących finansowanie partii politycznych.

Pomocniczo w pracy wykorzystana zostanie także metoda historyczno-prawna, która ma na celu ukazanie sposobu powstawania pierwszych stronnictw i grup reprezentujących wspólne interesy, które następnie przerodziły się w partie polityczne. Będzie obejmowała też analizę przepisów, które regulowały funkcjonowanie partii politycznych i ich finansowanie.

Z uwagi na specyfikę i charakter tematyki podejmowanej w ramach pracy rozważania będą się odnosiły głównie do prawa polskiego. Ze względu na konieczność odniesień do rozwiązań alternatywnych, stosowanych poza granicami Polski, które mogą posłużyć jako możliwe kierunki zmian i rozwoju ustawodawstwa krajowego – zastosowana została również metoda prawnoporównawcza.

Przeważające w niniejszej rozprawie jest rozumowanie dedukcyjne, opierające się na przyjęciu określonych dogmatów prawnych i rozwijaniu ich logicznych następstw, które służyć mają weryfikacji tez badawczych; jednakże z uwagi na przeprowadzone badania pomocniczo stosowane będzie również rozumowanie indukcyjne (indukcja niezupełna), polegające na wyprowadzeniu wniosków ogólnych z przesłanek, będących szczególnymi przypadkami – a więc na weryfikacji twierdzeń opartej na doświadczeniu¹¹.

Stan prawny regulacji powoływanych w niniejszej pracy przyjęto na 31 marca 2023 r.

10 Szerzej: M. Borucka-Arctowa, *Podejście socjologiczne*, w: *Metody badania prawa*, red. A. Łopatka, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Warszawa 1973, s. 76–91.

11 Zob. A. Łazarska, *Dysertacja doktorska – istota, cel i metodologia*, w: *Metodologia dysertacji doktorskiej dla prawników. Teoria i praktyka*, red. H. Izdebski, A. Łazarska, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2022, s. 82–85; K. Duraj-Nowakowa, *Pisarstwo naukowe. Między rzemiosłem a sztuką*, Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, Sosnowiec 2015, s. 209.

Bibliografia

- Banaszak B., *Kodeks wyborczy. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Barankiewicz T., *Metody myślenia, badania prawa i systematyzacji wiedzy w naukach prawnych*, w: *Metodologia dysertacji doktorskiej dla prawników. Teoria i praktyka*, red. H. Izdebski, A. Łazarska, Warszawa 2022.
- Bartoszewicz M., *Nadzór nad partiami politycznymi w polskim porządku konstytucyjnym*, Warszawa 2006.
- Bąkiewicz M., *Źródła finansowania polityki*, w: *Finansowanie polityki w Polsce na tle europejskim*, red. M. Chmaj, Toruń 2008.
- Bidziński M., *Finansowanie partii politycznych w Polsce. Studium porównawcze*, Warszawa 2011.
- Blomeyer R. i in., *Financing of political structures in EU Members States*, Parlament Europejski 2021.
- Błaszczak J., *Kontrola społeczna finansowania kampanii wyborczych w Polsce*, „Gubernaculum et Administratio” 2016, nr 1(13).
- Borodo A., *Komentarz do art. 51 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. Z. Ofiarski, Warszawa 2021.
- Borodo A., *Słownik finansów samorządowych*, Toruń 2007.
- Borodo A., *Współczesne problemy prawne budżetu państwowego*, Toruń 2014.
- Borucka-Arctowa M., *Podejście socjologiczne*, w: *Metody badania prawa*, red. A. Łopatka, Warszawa 1973.
- Braun J., Szolno-Koguc J., *The problem of public debt in Poland and methods of stabilizing the debt*, w: *Management Challenges in a Network Economy Proceedings of the MakeLearn and TIIM*, Lublin 2017.
- Buchanan J.M., *The constitution of economic policy*, „American Economic Review” 1987, t. 77(3).
- Bucholski R., *Komentarz do art. 5 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. H. Dzwonkowski, G. Gołębiowski, Warszawa 2014.

- Bucholski R., *Problematyka deficytu budżetowego w Wieloletnim Planie Finansowym Państwa*, w: *Ekonomiczne i prawne uwarunkowania i bariery redukcji deficytu i długu publicznego*, red. A. Pomorska, J. Szołno-Koguc, Warszawa 2011.
- Budzyński T., *Struktura wydatków budżetu państwa w latach 2002–2005*, w: *Ekonomiczne i prawne problemy racjonalizacji wydatków. Racjonalizacja wydatków publicznych – uwarunkowania i instrumenty*, red. J. Głuchowski, A. Pomorska, J. Szołno-Koguc, Lublin 2005.
- Bukowska G. i in., *Finanse polskich partii*, Warszawa 2017.
- Chmaj M., *Finansowanie partii politycznych*, w: *Finansowanie polityki w Polsce na tle europejskim*, red. M. Chmaj, Toruń 2008.
- Chmaj M., *Status środków otrzymywanych przez partie polityczne z budżetu państwa z tytułu subwencji. Problematyka jawności*, w: *Subwencje z budżetu państwa dla partii politycznych. Jawność i kontrola*, red. J. Zbieranek, Warszawa 2008.
- Chmaj M., *Wolność tworzenia i działania partii politycznych. Studium porównawcze*, Olsztyn 2006.
- Chmaj M., Skrzydło W., *System wyborczy w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2011.
- Chmaj M., Sokół W., Żmigrodzki M., *Teoria partii politycznych*, Lublin 2001.
- Chojna-Duch E., *Podstawy finansów publicznych i prawa finansowego*, Warszawa 2012.
- Chojna-Duch E., *Struktura dotacji budżetowej. Studium teoretycznoprawne*, Warszawa 1988.
- Chojna-Duch E., *Środki finansowe na cele publiczne*, w: *Prawo finansowe. Prawo finansów publicznych. Prawo podatkowe. Prawo bankowe*, M. Bitner i in., Warszawa 2017.
- Chojna-Duch E., *Uwarunkowania dotowania budżetowego*, „Finanse” 1988, nr 7–8.
- Cilak M., *Komentarz do art. 112 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. Z. Ofiarski, Warszawa 2021.
- Cilak M., *Komentarz do art. 124 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. Z. Ofiarski, Warszawa 2021.
- Czarnecki K., *Dotacje budżetowe. Konstrukcja prawna i procedury*, Toruń 2018.
- Czaplicki K., Zbieranek J., *Komentarz do art. 125 Kodeksu wyborczego*, w: *Kodeks wyborczy. Komentarz*, B. Dauter i in., Warszawa 2018.
- Czaplicki K., Zbieranek J., *Komentarz do art. 135 i art. 136 Kodeksu wyborczego*, w: *Kodeks wyborczy. Komentarz*, B. Dauter i in., Warszawa 2018.
- Czaplicki K., Zbieranek J., *Komentarz do art. 142 i art. 143 Kodeksu wyborczego*, w: *Kodeks wyborczy. Komentarz*, B. Dauter i in., Warszawa 2018.
- Czaplicki K., Zbieranek J., *Komentarz do art. 148 Kodeksu wyborczego*, w: *Kodeks wyborczy. Komentarz*, B. Dauter i in., Warszawa 2018.

- Czaplicki K., Zbieranek J., *Komentarz do art. 150 Kodeksu wyborczego*, w: *Kodeks wyborczy. Komentarz*, B. Dauter i in., Warszawa 2018.
- Czarnecki K., *Komentarz do art. 127 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. Z. Ofiarski, Warszawa 2021.
- Czarnecki K., *Komentarz do art. 128 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. Z. Ofiarski, Warszawa 2021.
- Czarny P., *Komentarz do art. 167 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2021.
- Czernicki P., *Fundusze celowe w III Rzeczypospolitej w latach 1989–2009*, Warszawa 2013.
- Dąbrowska J., *Komentarz do art. 112 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. A. Mikos-Sitek, Warszawa 2023.
- De Luca T., *Free speech, political equality, and campaign finance reform: a paradox for democracy?*, „New Political Science” 2007, nr 29.
- Dębowska-Romanowska T., *Charakter prawny i klasyfikacja tzw. wydatków sztywnych a granice swobody politycznej władz państwa*, w: *Uwarunkowania i bariery w procesie naprawy finansów publicznych*, red. J. Głuchowski, A. Pomorska, J. Szolno-Koguc, Lublin 2007.
- Dębowska-Romanowska T., *Komentarz do art. 219 Konstytucji RP*, w: *Konstytucja RP. Komentarz*, red. L. Bosek, M. Safjan, Warszawa 2016.
- Dębowska-Romanowska T., *Konstytucyjna ochrona przed dezintegracją finansów publicznych*, „Państwo i Prawo” 2024, nr 2.
- Dębowska-Romanowska T., *Normatywizacja finansów publicznych – jako ograniczenie (samoograniczenie) swobody politycznej władz i organów publicznych*, w: *Teoretyczne i praktyczne aspekty prawa finansowego. Problemy, koncepcje, wyzwania i rozwiązania*, red. A. Gorgol, Warszawa 2020.
- Dębowska-Romanowska T., *Prawo finansowe. Część konstytucyjna wraz z częścią ogólną*, Warszawa 2010.
- Dębowska-Romanowska T., *Wydatki publiczne, ich formy prawne oraz zasady realizacji w sektorze finansów publicznych*, w: *System prawa finansowego*, t. 2: *Prawo finansowe sektora finansów publicznych*, red. E. Ruśkowski, Warszawa 2010.
- Dębowska-Romanowska T., *Zagadnienia prawne wydatków publicznych na rzecz osób trzecich*, Łódź 1993.
- Dębska M., *Ustawa o partiach politycznych. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Dragon A., Korzeniowska D., Tracz-Dral J., *Finansowanie partii politycznych w wybranych krajach europejskich*, Biuro Analiz i Dokumentacji. Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych. Kancelaria Senatu, Warszawa 2011.

- Drwiłło A., Maśniak D., red., *Leksykon prawa finansowego*, Warszawa 2015.
- Duraj-Nowakowa K., *Pisarstwo naukowe. Między rzemiosłem a sztuką*, Sosnowiec 2015.
- Duverger M., *Political Parties. Their Organization and Activity in the Modern State*, Londyn 1967.
- Dylewski M. i in., *Finanse publiczne. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Warszawa 2014.
- Feret E., *Finansowe aspekty funkcjonowania współczesnej administracji publicznej*, „Opolskie Studia Administracyjno-Prawne” 2018, nr XVI/1(2).
- Feret E., *Gwarancje finansowe funkcjonowania jednostek samorządowych w Polsce, w: Teoretyczne i praktyczne aspekty prawa finansowego*, red. A. Gorgol, Warszawa 2020.
- Gałązka M., Solon-Lipiński M., Zbieranek J., *Przejrzystość finansowania kampanii wyborczych i partii politycznych. Wybrane problemy i rekomendacje*, Warszawa 2012.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2014.
- Gąsior T., *Kontrola finansowania komitetów wyborczych. Zagadnienia prawnoadministracyjne*, Warszawa 2015.
- Gąsior T., *Obowiązek sprawozdawczy komitetów wyborczych*, „Samorząd Terytorialny” 2015, nr 7–8.
- Gąsior T., *Problematyka finansowania partii politycznych w Polsce*, „Przegląd Sejmowy” 2013, nr 5(118).
- Gąsior T., *Wybrane zagadnienia dotyczące sankcji grożących partiom politycznym w związku z naruszeniem przez nie przepisów ustawy o partiach politycznych w zakresie finansów i finansowania partii*, „Studia Wyborcze” 2021, nr 32.
- Gebethner S., *Konstytucyjna zasada jawności finansowania partii politycznych*, „Konferencje i seminaria. Finansowanie partii politycznych” 2000, nr 6(34).
- Glumińska-Pawlic J., *Finansowanie wydatków z zakresu pomocy społecznej przez jednostki samorządu terytorialnego*, w: *Ekonomiczne i prawne problemy racjonalizacji wydatków publicznych. Kontrowersje wokół wydatkowania środków publicznych w wybranych dziedzinach funkcjonowania państwa i gospodarki narodowej*, red. J. Głuchowski, A. Pomorska, J. Szolno-Koguc, Lublin 2005.
- Glumińska-Pawlic J., *Konstytucyjna zasada adekwatności środków do zadań jednostek samorządu terytorialnego: teoria i praktyka*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej po 20 latach obowiązywania*, red. A. Łabno, Warszawa 2020.
- Glumińska-Pawlic J., *Odpowiedzialność administracyjna (publicznoprawna)*, w: *Odpowiedzialność osób zarządzających podmiotami gospodarczymi. Ujęcie publicznoprawne*, red. J. Glumińska-Pawlic, Warszawa 2022.
- Glumińska-Pawlic J., Gwóźdź T., Żmuda-Matan K., *Dotacje samorządowe udzielane na realizację zadań przez organizacje pozarządowe*, Warszawa 2020.

- Gonet W., *Dotacja w systemie finansów publicznych – wybrane zagadnienia*, „Finanse Komunalne” 2013, nr 6.
- Gorgol A., *Komentarz do art. 30 ustawy o partiach politycznych*, w: *Ustawa o partiach politycznych. Komentarz*, red. M. Granat, Warszawa 2003.
- Gorgol A., *Prawne aspekty publicznego finansowania partii politycznych w Polsce i na poziomie europejskim*, Lublin 2011.
- Gorgol A., *Prawne aspekty racjonalizacji wydatków publicznych na finansowanie partii politycznych*, w: *Ekonomiczne i prawne problemy racjonalizacji wydatków publicznych. Kontrowersje wokół wydatkowania środków publicznych w wybranych dziedzinach funkcjonowania państwa i gospodarki narodowej*, red. J. Głuchowski, A. Pomorska, J. Szolno-Koguc, Lublin 2005.
- Gorgol A., *Reglamentacja majątku partii politycznej jako przejaw odejścia od liberalnej koncepcji ich funkcjonowania*, w: *Polski system ochrony praw człowieka w dobie kryzysu demokracji liberalnej*, red. J. Jaskiernia, K. Spryszak, Toruń 2020.
- Gorgol A., *Zasady finansowania partii politycznych w Polsce*, w: *Partie polityczne we współczesnym konstytucjonalizmie*, red. M. Granat, P. Policastro, J. Sobczak, Lublin 2001.
- Granat M., *Komentarz do art. 24 ustawy o partiach politycznych*, w: *Ustawa o partiach politycznych. Komentarz*, red. M. Granat, Warszawa 2003.
- Grygorowicz W., *Zakres wydatków sztywnych budżetu państwa (w związku z reformą finansów publicznych)*, „Państwo i Prawo” 2009, nr 5.
- Grzybowski T., Sarnowiec-Cisłak M., *Ważenie zasad prawa w orzecznictwie sądów administracyjnych*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2018, nr 6(81).
- Guziejewska B., *Finanse publiczne wobec wyzwań globalizacji*, Warszawa 2010.
- Gwóźdź T., *Finansowanie kampanii wyborczej w Polsce*, „Studia Wyborcze” 2020, nr 29.
- Gwóźdź T., *Konsekwencje wyboru metody repartycji mandatów dla wyników wyborów. Analiza na przykładzie wyborów do Sejmu w latach 2005 i 2011*, w: *Aktualne problemy prawa wyborczego*, red. M. Stych, M. Wrzalik, Częstochowa 2015.
- Gwóźdź T., *Ordynacja większościowa czy proporcjonalna? Analiza wyników wyborów do rad gmin niebędących miastami na prawach powiatu oraz rad gmin będących miastami na prawach powiatu*, w: *Aktualne problemy prawa wyborczego*, t. 2, red. K. Mucha i in., Częstochowa 2018.
- Hajduk Z., *Ogólna metodologia nauk*, Lublin 2005.
- Hauser R., Niewiadomski Z., Wróbel A., red., *Publiczne prawo gospodarcze. System prawa administracyjnego*. Tom 8A, Warszawa 2018.

- Jackowska A., *Subwencje budżetowe dla partii politycznych – kwoty i tendencje*, w: *Subwencje z budżetu państwa dla partii politycznych. Jawność i kontrola*, red. J. Zbieranek, Warszawa 2008.
- Jaskiernia J., *Partie polityczne w systemie demokratycznym w świetle standardów Rady Europy*, w: *Prawne aspekty funkcjonowania partii politycznych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, red. A. Domańska, K. Skotnicki, Łódź 2003.
- Jatsa A., *Finansowanie polityki – najlepsze praktyki europejskie*, w: *Jak skutecznie zapobiegać korupcji? Przegląd rozwiązań europejskich dotyczących konfliktu interesów, finansowania polityki i dostępu do informacji publicznej*, red. A. Kobylińska, L. Petrakova, F. Pazderski, Warszawa 2015.
- Juchniewicz J., *O potrzebie nowych rozwiązań w zakresie finansowania partii politycznych uwag kilka*, „*Studia Prawnoustrojowe*” 2012, nr 18.
- Kaczurak-Kozak M., Winiarska K., *Rachunkowość budżetowa. Regulacje obowiązujące od 1 stycznia 2018 roku*, Warszawa 2018.
- Kairys D., *Freedom of speech*, w: *The politics of law: a progressive critique*, red. D. Kairys, Nowy Jork 1988.
- Kamińska-Szmaj I., red., *Milenijny słownik wyrazów obcych*, Wrocław 2005.
- Karlikowska M. i in., *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, Wrocław 2010.
- Kornberger-Sokołowska E., *Budżet jednostki samorządu terytorialnego w aspekcie decentralizacji i regionalizacji finansów publicznych*, w: *System prawa finansowego. Tom II. Prawo finansowe sektora finansów publicznych*, red. E. Ruśkowski, Warszawa 2010.
- Kornberger-Sokołowska E., *Komentarz do art. 5 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. W. Misiąg, Warszawa 2019.
- Kornberger-Sokołowska E., *Komentarz do art. 6 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. W. Misiąg, Warszawa 2014.
- Kornberger-Sokołowska E., *Odpowiedzialność za naruszenie dyscypliny finansów publicznych*, w: *Prawo finansowe. Prawo finansów publicznych. Prawo podatkowe. Prawo bankowe*, M. Bitner i in., Warszawa 2017.
- Kornberger-Sokołowska E., *Zasady budżetowe*, w: *Prawo finansowe. Prawo finansów publicznych. Prawo podatkowe. Prawo bankowe*, M. Bitner i in., Warszawa 2017.
- Kosikowski C., *Naprawa finansów publicznych w Polsce*, Białystok 2011.
- Kosikowski C., *Prawo finansowe w Unii Europejskiej i w Polsce*, Warszawa 2005.
- Kosikowski C., *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, Warszawa 2011.
- Kosikowski C., Kryczko P., Salachna J., *Dyscyplina finansów publicznych oraz odpowiedzialność za jej naruszenie*, w: *Finanse publiczne i prawo finansowe*, red. C. Kosikowski, E. Ruśkowski, Warszawa 2018.

- Kosowska-Gąstoł B., *Europejskie partie polityczne jako organizacje wielopoziomowe. Rozwój, struktury, funkcje*, Kraków 2014.
- Kościńska-Paszkowska A., *Komentarz do art. 4 ustawy o odpowiedzialności za naruszenie dyscypliny finansów publicznych*, w: *Ustawa o odpowiedzialności za naruszenie dyscypliny finansów publicznych. Komentarz*, red. A. Kościńska-Paszkowska, Warszawa 2021.
- Kościńska-Paszkowska A., *Komentarz do art. 31 ustawy o odpowiedzialności za naruszenie dyscypliny finansów publicznych*, w: *Ustawa o odpowiedzialności za naruszenie dyscypliny finansów publicznych. Komentarz*, red. A. Kościńska-Paszkowska, Warszawa 2021.
- Kowalski M., *Wybory parlamentarne 1991*, w: *Atlas wyborczy Polski*, red. M. Kowalski, P. Śleszyński, Warszawa 2018.
- Kryszeń G., *Konstytucyjna regulacja podstawowych zasad prawa wyborczego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2018, t. XL.
- Kryszeń G., *Standardy prawne wolnych wyborów parlamentarnych*, Białystok 2007.
- Kubas S., *System wyborczy a model polskiej demokracji*, „Studia Wyborcze” 2008, t. 6.
- Kucharski B., *Republika Czeska: Wyrok Sądu Konstytucyjnego Republiki Czeskiej z dnia 12 grudnia 2017 r. w sprawie o numerze 11/17*, „Przegląd Sejmowy” 2022, nr 1(68).
- Kucia-Guściora B., *Fundusz Przeciwdziałania COVID-19 – antidotum finansowe na czas pandemii*, „Kwartalnik Prawno-Finansowy” 2020, nr 1.
- Kucia-Guściora B., *Komentarz do art. 5 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. P. Smoleń, Warszawa 2014.
- Kucia-Guściora B., *Komentarz do art. 6 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. P. Smoleń, Warszawa 2014.
- Kucia-Guściora B., *Komentarz do art. 51 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. P. Smoleń, Warszawa 2014.
- Kucia-Guściora B., *Komentarz do art. 52 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. P. Smoleń, Warszawa 2014.
- Lachiewicz W., *System prawa finansowego*, w: *Dotacje z budżetu jednostek samorządu terytorialnego*, red. W. Lachiewicz, A. Talik, Warszawa 2017.
- Lachiewicz W., red., *Finanse publiczne. Praktyka stosowania nowej ustawy o finansach publicznych i aktów wykonawczych*, Warszawa 2010.
- Laidler P., *Does the U.S. Campaign Finance System Favor Republicans?*, „Political Preferences” 2017, nr 14.
- Laidler P., *Prawo finansowania federalnych kampanii wyborczych w Stanach Zjednoczonych Ameryki z perspektywy debaty politycznej między republikanami a demokratami*, w: *Konstytucjonalizm, doktryny, partie polityczne. Księga dedykowana Profesorowi Andrzejowi Ziębie*, red. R. Kłosowicz i in., Kraków 2016.

- Laidler P., Turek M., *Cena demokracji. Finansowanie federalnych kampanii wyborczych w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, Kraków 2016.
- Lemieux S., *Comparative politics. Campaign finance in the USA and UK*, „Politics Review” 2019, nr 28(6).
- Lenio P., Miemiec W., *Subwencja jako źródło finansowania publicznej szkoły wyższej, w: Teoretyczne i praktyczne aspekty prawa finansowego. Problemy, koncepcje, wyzwania i rozwiązania*, red. A. Gorgol, Warszawa 2020.
- Ludwikowski R., Ludwikowska A., *Wybory prezydenckie w USA na tle porównawczym*, Warszawa 2009.
- Ławniczak A., *Finansowanie partii politycznych*, Warszawa 2001.
- Łazarska A., *Dysertacja doktorska – istota, cel i metodologia*, w: *Metodologia dysertacji doktorskiej dla prawników. Teoria i praktyka*, red. H. Izdebski, A. Łazarska, Warszawa 2022.
- Łączkowski W., *Majątek publiczny i środki finansowe*, w: *System instytucji prawno-finansowych PRL*, t. 1: *Instytucje ogólne*, red. M. Weralski, Wrocław 1982.
- Łuczak-Golenia M., *Odpowiedzialność za naruszenie dyscypliny finansów publicznych osób spoza sektora finansów publicznych*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2017, nr 4.
- Machaj Ł., *Wypowiedzi symboliczne w orzecznictwie Sądu Najwyższego USA*, Wrocław 2011.
- Maciejewska-Mieszkowska K., *Stosunek Polaków do Unii Europejskiej a ich udział w wyborach do Parlamentu Europejskiego*, „Studia Wyborcze” 2017, nr 24.
- Magleby D., Paterson K., *Rules of Engagement. BCRA and Unanswered Questions*, w: *The Battle for Congress. Iraq, Scandal, and Campaign Finance in the 2006 Election*, red. D. Magleby, K. Paterson, Boulder 2008.
- Malinowska-Misiąg E., Misiąg W., *Finanse publiczne w Polsce*, Warszawa 2006.
- Mandle J., *Democracy, America, and the Age of Globalization*, Nowy Jork 2008.
- Mazur M., Migalski M., Wojtasik W., *Polski System Partyjny*, Warszawa 2007.
- Miaskowska-Daszkiewicz K., Szmulik B., red., *Administracja publiczna. Ustrój administracji samorządowej*, t. 3, Warszawa 2012.
- Michalak B., *Badanie zależności pomiędzy systemem wyborczym a systemem partyjnym przy wykorzystaniu metody indeksowej. Przypadek mieszanych systemów wyborczych w Rosji i na Ukrainie oraz proporcjonalnej reprezentacji w Polsce*, „Athenaeum” 2012, nr 36.
- Michalak B., *(Dys)proporcjonalność polskich wyborów samorządowych*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2021, nr 4(62).
- Michalak B., *Partie polityczne i systemy partyjne*, Warszawa 2010.
- Michalak B., Sokala A., Uziębło P., *Leksykon prawa wyborczego i referendalnego oraz systemów wyborczych*, Warszawa 2013.

- Miemiec W., *Podstawy prawne finansów publicznych. Środki publiczne*, w: *Prawo finansów publicznych z kasusami i pytaniami*, red. W. Miemiec, Warszawa 2020.
- Mierzwa A., *Komentarz do art. 4 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. P. Smoleń, Warszawa 2014.
- Mikos-Sitek A., *Budżet państwa – Dodatek specjalny*, „Edukacja Prawnicza” 2013, nr 10.
- Misiąg W., *Komentarz do art. 51 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. W. Misiąg, Warszawa 2014.
- Misiunia J., *Zarys historii regulacji finansowania kampanii wyborczych w USA*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace” 2011, nr 1.
- Misztal P., *(Nie)zależność finansowa państwa we współczesnej gospodarce rynkowej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2019, nr 2.
- Mutch R., *Campaign Finance: What Everyone Needs To Know*, Nowy Jork 2016.
- Münnich M., *Komentarz do art. 124 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. P. Smoleń, Warszawa 2014.
- Münnich M., *Komentarz do art. 127 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. P. Smoleń, Warszawa 2014.
- Münnich M., *Subwencja budżetowa dla partii politycznych*, „Państwo i Prawo” 2013, nr 12.
- Nawrocki B., *Komentarz do art. 6 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. P. Walczak, Warszawa 2017.
- Nelson D., *Political Expression under the Hatch Act and the Problem of Statutory Ambiguity*, „Midwest Journal of Political Science” 1958, t. 2, nr 1.
- Nelson W., Rishikof H., Messinger I., Jo M., *The Liberal Tradition of the Supreme Court Clerkship: Its Rise, Fall, and Reincarnation?*, „Vanderbilt Law Review” 2009, t. 62.
- Niezgoda A., *Podział zasobów publicznych między administrację rządową i pozarządową*, Warszawa 2012.
- Nowak-Far A., red., *Finanse publiczne i prawo finansowe*, Warszawa 2017.
- O'Brien D., *Constitutional law and politics. Volume I. Struggles for power and governmental accountability*, Nowy Jork 2000.
- Ofiarski Z., *Komentarz do art. 216 Konstytucji RP*, w: *Konstytucja RP. Komentarz*, red. L. Bosek, M. Safjan, Warszawa 2016.
- Ofiarski Z., *Komentarz do art. 5 ustawy o finansach publicznych*, red. Z. Ofiarski, Warszawa 2021.
- Ofiarski Z., *Komentarz do art. 6 ustawy o finansach publicznych*, red. Z. Ofiarski, Warszawa 2021.
- Ofiarski Z., *Subwencje i dotacje jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa 2002.

- Olszyński M., *Komentarz praktyczny do art. 36 ustawy Prawo prasowe*, w: *Prawo prasowe. Komentarz*, red. M. Brzozowska-Pasieka, M. Olszyński, J. Pasieka, Warszawa 2014.
- Osowski S., Wilk B., *Jawność jako zasada demokratycznego państwa prawa*, „Krajowa Rada Sądownictwa” 2016, nr 4.
- Ostrowska A., *Samorządowe prawo dotacyjne. Dotacje jako wydatki jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa 2018.
- Oświęcimski K., *Finansowanie kampanii wyborczych w USA – rozwój regulacji, ich konsekwencje i aspekty polityczne*, „Horyzonty Polityki” 2011, t. 2, nr 2.
- Owsiak S., *Finanse publiczne: teoria i praktyka*, Warszawa 2011.
- Pest P., *Budżet państwa i inne publiczne plany finansowe. Dochody i wydatki budżetu państwa*, w: *Prawo finansów publicznych z kasusami i pytaniami*, red. W. Miemiec, Warszawa 2020.
- Pest P., *Konstrukcja prawna subwencji ogólnej w polskich regulacjach prawnych dochodów jednostek samorządu terytorialnego*, Wrocław 2018.
- Pest P., *Parytet subwencji ogólnej w polskich regulacjach prawnych dochodów jednostek samorządu terytorialnego*, w: *Dotacje i subwencje w systemie finansowym samorządu terytorialnego*, red. A. Borodo, Toruń 2013.
- Pest P., *Założone a realizowane funkcje subwencji ogólnej*, w: *Finansowanie jednostek samorządu terytorialnego: problemy praktyczne*, red. J. Gliniecka i in., Warszawa 2014.
- Peszyński W., Tomczak Ł., *Konstytucyjna zasada proporcjonalności wyborów a wielkość okręgu i metoda podziału mandatów. Symulacja zmiany parametrów na przykładzie wyników głosowania w wyborach do Sejmu RP*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2022, nr 2(66).
- Piotrowski R., *Demokracja a finansowanie partii politycznych w świetle Konstytucji RP*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, nr 22.
- Pogłódek A., Przywora B., *Państwowa Komisja Wyborcza – w poszukiwaniu modelu ustrojowego*, w: *Aktualne problemy prawa wyborczego*, red. B. Banaszak, A. Bisztyga, A. Feja-Paszkiewicz, Zielona Góra 2015.
- Przywora B., *Instytucja partii politycznych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2021, nr 3(164).
- Przywora B., *Kontrola społeczna i społeczeństwo obywatelskie*, w: *System Prawa Administracyjnego*, t. 13: *Etyka urzędnicza i etyka służby publicznej*, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2016.
- Przywora B., *Lokalne grupy działania jako szczególnego rodzaju stowarzyszenia w procesie kształtowania społeczeństwa obywatelskiego – perspektywa konstytucyjnoprawna*, w:

- Podmiotowość samorządu terytorialnego a zakres jego zadań i kompetencji, red. M. Stec, K. Małyś-Sulińska, Warszawa 2020.
- Radziejewicz P., *Komentarz do art. 96 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2021.
- Radziejewicz P., *Komentarz do art. 219 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023.
- Rakowska-Trela A., Składowski K., *Kodeks wyborczy. Komentarz do zmian 2018*, Warszawa 2018.
- Ruśkowski E., *Zasady gospodarowania środkami publicznymi w Polsce – wybrane uwagi*, w: *Nauka prawa finansowego po I dekadzie XXI wieku. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Apoloniuszowi Kosteckiemu*, red. I. Czaja-Hliniak, Kraków 2012.
- Ruśkowski E., Salachna J., red., *Nowa ustawa o finansach publicznych wraz z ustawą wprowadzającą*, Gdańsk 2010.
- Ruśkowski E., Salachna J., red., *Finanse publiczne. Komentarz praktyczny*, Gdańsk 2014.
- Rymarz F., *Jawność i kontrola finansowania działalności statutowej partii (w praktyce Państwowej Komisji Wyborczej)*, „Przegląd Sejmowy” 2004, nr 3.
- Rzetecki A., *Transparentność finansów partii politycznych a utrata prawa do subwencji z budżetu państwa*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2018, nr 115.
- Salachna J., *Środki publiczne, ich formy prawne oraz zasady realizacji w sektorze finansów publicznych*, w: *System prawa finansowego, t. 2: Prawo finansowe sektora finansów publicznych*, red. E. Ruśkowski, Warszawa 2010.
- Sartori G., *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*, Wivenhoe Park 2005.
- Schmitz T., *Political Parties and Their Funding in Germany*, „Journal of the University of Latvia. Law” 2019, nr 12.
- Sekuła A., *Przesłanki i warunki stosowania kar pieniężnych w naruszeniu dyscypliny finansów publicznych*, „Finanse Komunalne” 2018, nr 5.
- Shapiro C., *The Law Clerk Proxy Wars: Secrecy, Accountability, and Ideology in the Supreme Court*, „Florida State University Law Review” 2009, t. 37, nr 1.
- Smith B., *The Myth of Campaign Finance Reform*, „National Affairs” 2010, nr 2.
- Sobolewski M., *Partie i systemy partyjne świata kapitalistycznego*, Warszawa 1977.
- Sokół W., *Formuła wyborcza: mechanizmy, konsekwencje i możliwości manipulacji*, w: *Niedemokratyczne wymiary demokratycznych wyborów*, red. J. Szymanek, Warszawa 2016.
- Sokół W., *Geneza i ewolucja systemów wyborczych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, Lublin 2007.
- Stankiewicz J., *Problem funduszy celowych w systemie finansowym państwa*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2007, vol. XVI.

- Stankiewicz J., *Dyscyplina finansów publicznych*, w: *Finanse publiczne i prawo finansowe*, red. E. Ruśkowski, Warszawa 2000.
- Stelmach A., *Funkcje wyborów i ich weryfikacja we współczesnym świecie*, w: *W poszukiwaniu modelu demokratycznego*, red. S. Zyborowicz, Toruń 2009.
- Stiglitz J., *Demokracja specjalnych interesów*, w: *Ameryka zbuntowana. Siedemnaście dialogów o ciemnych stronach imperium wolności*, red. A. Domosławski, Warszawa 2007.
- Sułkowski J., *Komentarz do art. 11 Konstytucji RP*, w: *Konstytucja RP. Komentarz*, red. L. Bosek, M. Safjan, Warszawa 2016.
- Szawiel T., *Społeczeństwo obywatelskie*, w: *Budowanie demokracji. Podziały społeczne, partie polityczne i społeczeństwo obywatelskie w postkomunistycznej Polsce*, red. M. Grabowska, T. Szawiel, Warszawa 2001.
- Szołno-Koguc J., *Czynniki nierównowagi finansów publicznych w Polsce – próba oceny wybranych kategorii*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*” 2015, t. 1(49).
- Szołno-Koguc J., *Kształt i specyfika wydatków sektora finansów publicznych w Polsce*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*” 2015, t. 2(49).
- Szymanek J., *Optymalizacja formuły wyborczej. Dylematy wyboru ordynacji proporcjonalnej czy większościowej*, „*Studia Wyborcze*” 2017, t. 4.
- Śledzińska-Simon A., *Analiza proporcjonalności ograniczeń konstytucyjnych praw i wolności. Teoria i praktyka*, Wrocław 2019.
- Taborowski M., *Mechanizmy ochrony praworządności państw członkowskich w prawie Unii Europejskiej. Studium przebudzenia systemu ponadnarodowego*, Warszawa 2019.
- Talik A., *Dyscyplina finansów publicznych – zagadnienia wprowadzające*, „*Finanse Komunalne*” 2015, nr 7–8.
- Tarnowska A., *System partyjny II RP – kilka uwag o podstawie prawnej i wybranych aspektach funkcjonowania*, w: *Partie polityczne w początkach XXI wieku. Problemy rozwoju, organizacji i funkcjonowania*, red. M. Winławska, Toruń 2013.
- Tuleja P., *Komentarz do art. 31 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Konstytucja RP. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2021.
- Turek M., *Amerykański system finansowania wyborów i jego konsekwencje*, w: *Stany Zjednoczone wczoraj i dziś. Wybrane zagadnienia społeczno-polityczne*, red. A. Małek, P. Napierała, Kraków 2013.
- Uliasz J., *Prawne aspekty zwalczania korupcji*, „*Przegląd Prawa Konstytucyjnego*” 2011, nr 1.
- Uliasz J., *Zasada jawności finansowania kampanii wyborczych w nowym Kodeksie wyborczym – wybrane zagadnienia*, „*Przegląd Prawa Publicznego*” 2011, nr 4.
- Urbaniak K., *Wybory jako demokratyczny sposób kreowania organów władzy publicznej a dobro wspólne*, „*Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*” 2018, z. 1.

- Uziębło P., *Kilka uwag o zgodności z Konstytucją RP przepisów art. 38A oraz art. 38D ustawy o partiach politycznych*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2017, t. XXXVIII.
- Walecki M., *Geneza finansowania partii politycznych w Polsce*, w: *Finansowanie polityki. Wybory, pieniądze, partie polityczne*, red. M. Walecki, Warszawa 2000.
- Wierzbicki J., *Komentarz do art. 131 ustawy o finansach publicznych*, w: *Ustawa o finansach publicznych. Komentarz*, red. A. Mikos-Sitek, Warszawa 2023.
- Wojtaszczyk K., *Partie polityczne w państwie demokratycznym*, Warszawa 1998.
- Wójtowicz K., *Prawne aspekty działania europejskich partii politycznych*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2018, nr 4(40).
- Wójtowicz W., *Pojęcie finansów publicznych i prawa finansowego*, w: *Zarys finansów publicznych i prawa finansowego*, red. W. Wójtowicz, Warszawa 2011.
- Zaleśny J., *Finansowanie kampanii wyborczej w wyborach parlamentarnych. Regulacje prawne i ich zastosowanie*, „Ius novum” 2011, nr 4.
- Zawadzki J., *System finansowania partii politycznych w Polsce – praktyka i kierunki rozwoju*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2013, nr 169.
- Żmuda-Matan K., *Formalne gwarancje dotacji celowej z budżetu państwa na zadania zlecone*, „Samorząd Terytorialny” 2017, nr 9.
- Žák Krzyžanková K., *Prawna regulacja kampanii wyborczych w Republice Czeskiej*, „Studia Wyborcze” 2020, nr 30.

Orzecznictwo

- Wyrok TK z dnia 20 stycznia 2010 r., sygn. akt Kp 6/09, LEX nr 549318.
- Wyrok TK z dnia 24 listopada 2009 r., sygn. akt SK 36/07, LEX nr 530231.
- Wyrok TK z dnia 24 kwietnia 2006 r., sygn. akt P 9/05, LEX nr 189584.
- Wyrok TK z dnia 31 stycznia 2006 r., sygn. akt K 23/03, LEX nr 182452.
- Wyrok TK z dnia 18 stycznia 2005 r., sygn. akt K 15/03, LEX nr 143522.
- Wyrok TK z dnia 14 grudnia 2004 r., sygn. akt K 25/03, LEX nr 140354.
- Wyrok TK z dnia 4 maja 2004 r., sygn. akt K 40/02, LEX nr 112987.
- Wyrok TK z dnia 9 marca 2004 r., sygn. akt K 12/02, LEX nr 107950.
- Wyrok TK z dnia 17 listopada 2003 r., sygn. akt K 32/02, LEX nr 82397.
- Wyrok TK z dnia 9 kwietnia 2002 r., sygn. akt K 21/01, LEX nr 54051.
- Wyrok TK z dnia 27 lutego 2002 r., sygn. akt K 47/01, LEX nr 52925.
- Wyrok TK z dnia 20 listopada 2001 r., sygn. akt SK 15/01, LEX nr 50251.
- Wyrok TK z dnia 22 października 2001 r., sygn. akt SK 16/01, LEX nr 49535.
- Wyrok TK z dnia 4 grudnia 2000 r., sygn. akt K 9/00, LEX nr 44551.

- Wyrok TK z dnia 8 marca 2000 r., sygn. akt Pp 1/99, LEX nr 39991.
- Wyrok TK z dnia 17 grudnia 1997 r., sygn. akt K 22/96, LEX nr 31039.
- Orzeczenie TK z dnia 12 stycznia 1995 r., sygn. akt K 12/94, LEX nr 25540.
- Orzeczenie TK z dnia 30 listopada 1993 r., sygn. akt K 18/92, LEX nr 25422.
- Postanowienie SN z dnia 9 grudnia 2020 r., sygn. akt I NSW 5931/20, LEX nr 3096702.
- Postanowienie SN z dnia 25 listopada 2020 r., sygn. akt I NSW 5929/20, LEX nr 3083314.
- Postanowienie SN z dnia 25 listopada 2020 r., sygn. akt I NSW 5928/20, LEX nr 3276982.
- Postanowienie SN z dnia 23 stycznia 2020 r., sygn. akt I NSW 364/19, LEX nr 2960962.
- Postanowienie SN z dnia 23 stycznia 2020 r., sygn. akt I NSW 361/19, LEX nr 2773935.
- Postanowienie SN z dnia 6 grudnia 2018 r., sygn. akt I NSW 13/18, LEX nr 2627988.
- Postanowienie SN z dnia 13 grudnia 2017 r., sygn. akt III SW 3/17.
- Postanowienie SN z dnia 11 stycznia 2017 r., sygn. akt III SW 18/16, LEX nr 2203502.
- Postanowienie SN z dnia 14 grudnia 2016 r., sygn. akt III SW 17/16, LEX nr 2188810.
- Postanowienie SN z dnia 14 grudnia 2016 r., sygn. akt III SW 15/16, LEX nr 2361667.
- Postanowienie SN z dnia 15 listopada 2016 r., sygn. akt III SW 13/16, LEX nr 2242290.
- Postanowienie SN z dnia 22 września 2016 r., sygn. akt III SW 8/16.
- Postanowienie SN z dnia 22 września 2016 r., sygn. akt III SW 7/16, LEX nr 2147284.
- Postanowienie SN z dnia 23 lutego 2016 r., sygn. akt III SW 1/16, LEX nr 2288971.
- Postanowienie SN z dnia 25 lutego 2015 r., sygn. akt III SW 3/15, LEX nr 2165131.
- Postanowienie SN z dnia 25 lutego 2015 r., sygn. akt III SW 74/14, LEX nr 1738535.
- Postanowienie SN z dnia 5 listopada 2014 r., sygn. akt III SW 72/14, LEX nr 1738534.
- Postanowienie SN z dnia 21 marca 2012 r., sygn. akt III SW 2/12, LEX nr 1214597.
- Postanowienie SN z dnia 18 listopada 2010 r., sygn. akt III SW 391/10, LEX nr 1663690.
- Postanowienie SN z dnia 25 września 2009 r., sygn. akt III SW 47/09, LEX nr 824271.
- Wyrok SN z dnia 10 listopada 2004 r., sygn. akt II CK 199/04, LEX nr 197643.
- Postanowienie SN z dnia 3 października 2002 r., sygn. akt III SW 21/02, LEX nr 74691.
- Wyrok NSA z dnia 15 maja 2020 r., sygn. akt I GSK 1002/18, LEX nr 2689389.
- Wyrok NSA z dnia 12 lutego 2020 r., sygn. akt II OSK 3906/19, LEX nr 3065437.
- Wyrok NSA z dnia 21 listopada 2017 r., sygn. akt II GSK 37/16, LEX nr 2411749.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 21 stycznia 2003 r., sygn. akt III SA 17/01.
- Wyrok NSA w Katowicach z dnia 23 marca 2000 r., sygn. akt II SA/Ka 2407/99, LEX nr 44134.
- Wyrok WSA w Krakowie z dnia 29 sierpnia 2019 r., sygn. akt I SA/Kr 351/19, LEX nr 2717840.

- Wyrok WSA w Poznaniu z dnia 16 kwietnia 2019 r., sygn. akt III SA/Po 95/19, LEX nr 2654279.
- Wyrok WSA w Rzeszowie z dnia 9 listopada 2017 r., sygn. akt I SA/Rz 670/17, LEX nr 2402072.
- Wyrok WSA w Warszawie z dnia 3 sierpnia 2016 r., sygn. akt II SAB/Wa 1115/15, LEX nr 2294319.
- Wyrok WSA w Gliwicach z dnia 2 marca 2013 r., sygn. akt III SA/Gl 85/13, LEX nr 1307353.
- Wyrok WSA we Wrocławiu z dnia 5 września 2006 r., sygn. akt III SA/Wr 348/06, LEX nr 913929.
- Wyrok WSA w Łodzi z dnia 20 czerwca 2006 r., sygn. akt III SA/Łd 41/06, LEX nr 914534.

Zagraniczne orzecnictwo

- Orzeczenie Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych Ameryki z dnia 2 kwietnia 2014 r., sprawa 572 U.S. 185.
- Orzeczenie Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych Ameryki z dnia 26 czerwca 2008 r., sprawa 554 U.S. 724.
- Orzeczenie Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych Ameryki z dnia 25 czerwca 2007 r., sprawa 551 U.S. 449.
- Orzeczenie Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych Ameryki z dnia 30 stycznia 1976 r., sprawa 424 U.S. 1.
- Orzeczenie Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych Ameryki z dnia 26 maja 1941 r., sprawa 313 U.S. 299.
- Orzeczenie Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych Ameryki z dnia 8 stycznia 1934 r., sprawa 290 U.S. 534.
- Orzeczenie Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych Ameryki z dnia 2 maja 1921 r., sprawa 256 U.S. 232.

Źródła internetowe

- Council of Europe, Recommendation on Common Rules against Corruption in the Funding of Political Parties and Electoral Campaigns (Recommendation Rec (2003) 4), <https://rm.coe.int/16806cc1f1> [dostęp: 10 lutego 2023 r].
- Cowan D., *In 1951 more people voted Labour than Conservative, yet the Conservatives formed the government*, <https://www.electoral-reform.org.uk/on-the-anniversary-of-a-stolen-election-let-1951s-wrong-winner-vote-be-a-lesson-to-us-all> [dostęp: 30 maja 2022 r].
- Dane dotyczące struktury dochodów partii politycznych w Republice Federalnej Niemiec, <https://www.bpb.de/themen/parteien/parteien-in-deutschland/>

- zahlen-und-fakten/42237/einnahmen-und-ausgaben-der-parteien/ [dostęp: 7 marca 2023 r.].
- Dane dotyczące środków przekazanych z budżetu Unii Europejskiej europejskim partiom politycznym, www.europarl.europa.eu/contracts-and-grants/files/political-parties-and-foundations/european-political-parties/en-funding-amounts-parties-2023.pdf [dostęp: 15 marca 2023 r.].
- Dane dotyczące wydatków poniesionych w związku z wyborami parlamentarnymi z roku 2011 oraz uzyskana kwota dotacji podmiotowej, <https://pkw.gov.pl/finansowanie-polityki/finansowanie-kampanii-wyborczych/wybory-do-sejmu-i-do-senatu/wybory-do-sejmu-rp-i-do-senatu-rp-2011>, [dostęp: 12 kwietnia 2022 r.].
- Dane dotyczące wydatków poniesionych w związku z wyborami do Parlamentu Europejskiego z roku 2014 oraz uzyskana kwota dotacji podmiotowej, <https://pkw.gov.pl/finansowanie-polityki/finansowanie-kampanii-wyborczych/wybory-do-parlamentu-europejskiego/wybory-do-parlamentu-europejskiego-2014>, [dostęp: 12 kwietnia 2022 r.].
- Dane dotyczące wydatków poniesionych w związku z wyborami parlamentarnymi z roku 2015 oraz uzyskana kwota dotacji podmiotowej, <https://pkw.gov.pl/finansowanie-polityki/finansowanie-kampanii-wyborczych/wybory-do-sejmu-i-do-senatu/wybory-do-sejmu-rp-i-do-senatu-rp-2015>, [dostęp: 12 kwietnia 2022 r.].
- Dane dotyczące wydatków poniesionych w związku z wyborami do Parlamentu Europejskiego z roku 2019 oraz uzyskana kwota dotacji podmiotowej, <https://pkw.gov.pl/finansowanie-polityki/finansowanie-kampanii-wyborczych/wybory-do-parlamentu-europejskiego/wybory-do-parlamentu-europejskiego-2019>, [dostęp: 12 kwietnia 2022 r.].
- Dane dotyczące wydatków poniesionych w związku z wyborami parlamentarnymi z roku 2019 oraz uzyskana kwota dotacji podmiotowej, <https://pkw.gov.pl/finansowanie-polityki/finansowanie-kampanii-wyborczych/wybory-do-sejmu-i-do-senatu/wybory-do-sejmu-rp-i-do-senatu-rp-2019>, [dostęp: 12 kwietnia 2022 r.].
- Dane Państwowej Komisji Wyborczej o frekwencji wyborczej, <https://pkw.gov.pl/wybory-i-referenda/wybory-do-parlamentu-europejskiego>, [dostęp: 12 kwietnia 2022 r.].
- Dane Państwowej Komisji Wyborczej o wynikach wyborów do Sejmu i Senatu z 2011 roku, <https://wybory2011.pkw.gov.pl/wsw/pl/000000.html#tabs-2> [dostęp: 30 maja 2022 r.].
- Dane Państwowej Komisji Wyborczej o wynikach wyborów do Sejmu i Senatu z 2015 roku, https://parlament2015.pkw.gov.pl/351_Wyniki_Senat.html [dostęp: 30 maja 2022 r.].

- Dane Państwowej Komisji Wyborczej o wynikach wyborów do Sejmu i Senatu z 2019 roku, <https://sejmsenat2019.pkw.gov.pl/sejmsenat2019/pl/wyniki/senat/pl> [dostęp: 30 maja 2022 r.].
- Dane Państwowej Komisji Wyborczej o wysokości subwencji na działalność statutową partii politycznych, <https://pkw.gov.pl/finansowanie-polityki/finansowanie-partii-politycznych/subwencja-z-budzetu-panstwa> [dostęp: 23 stycznia 2022 r.].
- Dane zawarte w informacjach finansowych partii politycznych za rok 2011, <https://pkw.gov.pl/finansowanie-polityki/finansowanie-partii-politycznych/sprawozdania-finansowe-partii-politycznych-za-rok-2011>, [dostęp: 25 marca 2022 r.].
- Dane zawarte w informacjach finansowych partii politycznych za rok 2012, <https://pkw.gov.pl/finansowanie-polityki/finansowanie-partii-politycznych/sprawozdania-finansowe-partii-politycznych-za-rok-2012>, [dostęp: 25 marca 2022 r.].
- Dane zawarte w informacjach finansowych partii politycznych za rok 2013, <https://pkw.gov.pl/finansowanie-polityki/finansowanie-partii-politycznych/sprawozdania-finansowe-partii-politycznych-za-rok-2013>, [dostęp: 25 marca 2022 r.].
- Dane zawarte w informacjach finansowych partii politycznych za rok 2014, <https://pkw.gov.pl/finansowanie-polityki/finansowanie-partii-politycznych/sprawozdania-finansowe-partii-politycznych-za-rok-2014>, [dostęp: 25 marca 2022 r.].
- Dane zawarte w informacjach finansowych partii politycznych za rok 2015, <https://pkw.gov.pl/finansowanie-polityki/finansowanie-partii-politycznych/sprawozdania-finansowe-partii-politycznych-za-rok-2015>, [dostęp: 25 marca 2022 r.].
- Dane zawarte w informacjach finansowych partii politycznych za rok 2016, <https://pkw.gov.pl/finansowanie-polityki/finansowanie-partii-politycznych/sprawozdania-finansowe-partii-politycznych-za-rok-2016>, [dostęp: 25 marca 2022 r.].
- Dane zawarte w informacjach finansowych partii politycznych za rok 2017, <https://pkw.gov.pl/finansowanie-polityki/finansowanie-partii-politycznych/sprawozdania-finansowe-partii-politycznych-za-rok-2017>, [dostęp: 25 marca 2022 r.].
- Dane zawarte w informacjach finansowych partii politycznych za rok 2018, <https://pkw.gov.pl/finansowanie-polityki/finansowanie-partii-politycznych/sprawozdania-finansowe-partii-politycznych-za-rok-2018>, [dostęp: 25 marca 2022 r.].
- Dane zawarte w informacjach finansowych partii politycznych za rok 2019, <https://pkw.gov.pl/finansowanie-polityki/finansowanie-partii-politycznych/sprawozdania-finansowe-partii-politycznych-za-rok-2019>, [dostęp: 25 marca 2022 r.].
- Dane zawarte w informacjach finansowych partii politycznych za rok 2020, <https://pkw.gov.pl/finansowanie-polityki/finansowanie-partii-politycznych/sprawozdania-finansowe-partii-politycznych-za-rok-2020>, [dostęp: 25 marca 2022 r.].

- Dane zawarte w informacjach finansowych partii politycznych za rok 2021, <https://pkw.gov.pl/finansowanie-polityki/finansowanie-partii-politycznych/sprawozdania-finansowe-partii-politycznych-za-rok-2021>, [dostęp: 25 marca 2022 r.].
- Dane zawarte w sprawozdaniach rocznych Rady Ministrów z wykonania budżetu państwa, <https://mf-arch2.mf.gov.pl/ministerstwo-finansow/dzialalnosc/finansowanie-publiczne/budzet-panstwa/wykonanie-budzetu-panstwa/sprawozdanie-z-wykonania-budzetu-panstwa-roczne> [dostęp: 13 marca 2021 r.].
- Dokumenty dotyczące postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym o sygnaturze P 2/19, <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/view/sprawa.xhtml?&pokaz=dokumenty&sygnatura=P%202/19> [dostęp: 9 stycznia 2022 r.].
- Dokumenty dotyczące postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym o sygnaturze P 8/17, <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/view/sprawa.xhtml?&pokaz=dokumenty&sygnatura=P%208/17> [dostęp: 9 stycznia 2022 r.].
- Perfecki W., *Co może Solidarna Polska, a co Nowoczesna? Konstytucyjny rozkrok ugrupowania Ziobry*, „Rzeczpospolita”, www.rp.pl/polityka/art37720311-co-moze-solidarna-polska-a-co-nowoczesna-konstytucyjny-rozkrok-ugrupowania-ziobry [dostęp: 15 marca 2023 r.].
- Perfecki W., *Wątpliwe ekstra pieniądze dla członków zarządu Razem*, „Rzeczpospolita”, <https://www.rp.pl/polityka/art19005131-watpliwe-ekstra-pieniadze-dla-czlonkow-zarzadu-razem> [dostęp: 16 marca 2022 r.].
- Kolanko M., *Suwerenna Polska Zbigniewa Ziobry chce być gotowa do samodzielnego startu w wyborach*, „Rzeczpospolita”, <https://www.rp.pl/polityka/art38420111-suwerenna-polska-zbigniewa-ziobry-chce-byc-gotowa-do-samodzielnego-startu-w-wyborach> [dostęp: 4 maja 2023 r.].
- Kubiak P., *Zasady finansowania partii politycznych w Republice Federalnej Niemiec*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego” 2015, nr 186, <https://www.iz.poznan.pl/publikacje/biuletyn-instytutu-zachodniego/nr-186-zasady-finansowania-partii-politycznych-w-republice-federalnej-niemiec> [dostęp: 7 marca 2023 r.].
- Papucki M., *Rola Rady Europy w zwalczaniu korupcji*, Kielce 2019, https://bip.ujk.edu.pl/get_file.php?id=795&x=71336b85bfc6c8a13107de8aof10846e [dostęp: 10 lutego 2023 r.].
- Perottino M., *Political Parties Finances in Czech Republic*, w: „Legislation and control mechanisms of political parties' funding. Czech Republic. Poland. Romania. Ukraine”, Bukareszt 2005, <https://www.isp.org.pl/uploads/drive/oldfiles/19279128020337439001146755145.pdf> [dostęp: 14 marca 2023 r.].

- Raport Trzeciej Rundy Ewaluacyjnej GRECO dotyczący Republiki Czeskiej, opublikowany dnia 12 lutego 2016 r., <https://rm.coe.int/16806c3159> [dostęp: 14 marca 2023 r].
- Raport Trzeciej Rundy Ewaluacyjnej GRECO dotyczący Republiki Federalnej Niemiec, opublikowany dnia 4 czerwca 2019 r., <https://rm.coe.int/third-evaluation-round-second-addendum-to-the-second-compliance-report/168094c73a> [dostęp: 14 marca 2023 r.].
- Raport Trzeciej Rundy Ewaluacyjnej GRECO dotyczący Rzeczypospolitej Polskiej, <https://www.coe.int/en/web/greco/evaluations/poland> [dostęp: 14 marca 2023 r.].
- Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie przestrzegania zasad przeciwko korupcji w finansowaniu partii politycznych i kampanii wyborczych, <https://rm.coe.int/16806cc1f1> [dostęp: 10 lutego 2023 r.].
- Rezolucja Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie dwudziestu zasad wiodących w walce z korupcją z 1997 roku, https://antykorupcja.gov.pl/ftp/pdf/Rezolucja_Rady_Europy_Nr__97__24_w_sprawie_dwudziestu_zasad_wiodacych_w_walce_z_korupcja.pdf [dostęp: 10 lutego 2023 r.].
- Rozstrzygnięcia Państwowej Komisji Wyborczej dotyczące sprawozdań finansowych partii politycznych, <https://pkw.gov.pl/finansowanie-polityki/finansowanie-partii-politycznych> [dostęp: 21 marca 2022 r.].
- Šimral V., *The Funding and Oversight of Political Parties and Election Campaigns in East Central Europe*, <https://en.frankbold.org/sites/default/files/publikace/the-funding-and-oversight-of-political-parties-and-election-campaigns-in-east-central-europe.pdf> [dostęp: 14 marca 2023 r.].
- Status i finansowanie europejskich partii politycznych według stanu na 24 stycznia 2018 r. Materiały OIDE*, http://oide.sejm.gov.pl/oide/images/files/pigulki/finansowanie_partii_politycznych.pdf [dostęp: 15 marca 2023 r.].
- Vymětal P., *Political Parties and Political Campaign Rules in the Czech Republic*, https://www.transparency.cz/wp-content/uploads/Vymetal_PoliticalFinancingCZ_212FINAL.pdf [dostęp: 14 marca 2023 r.].
- Wyjaśnienia Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 5 sierpnia 2019 r., znak ZKF-621-6/19, dotyczące zasad finansowania kampanii wyborczej w wyborach do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej zarządzonych na dzień 13 października 2019 r., https://pkw.gov.pl/pliki/1565436931_Wyjasnienia_dotyczace_zasad_finansowania_kampanii_wyborczej_w_wyborach_do_Sejmu_Rzeczypospolitej_Polskiej_i_do_Senatu_Rzeczypospolitej_Polskiej_zarzadzonych_na_dzien_13_pazdziernika_2019_r.pdf [dostęp: 21 marca 2022 r.].

Wyniki wyborów parlamentarnych z 2011 roku, <https://wybory2011.pkw.gov.pl/wsw/pl/000000.html> [dostęp: 5 czerwca 2022 r.].

Wyniki wyborów parlamentarnych z 2015 roku, https://parlament2015.pkw.gov.pl/349_Wyniki_Sejm.html [dostęp: 5 czerwca 2022 r.].

Wyniki wyborów parlamentarnych z 2019 roku, <https://sejmsenat2019.pkw.gov.pl/sejmsenat2019/pl/wyniki/sejm/pl> [dostęp: 5 czerwca 2022 r.].

Indeks nazwisk

- Banaszak Bogusław 19, 58, 112, 144, 149, 279, 288
Barankiewicz Tomasz 22, 279
Bartoszewicz Michał 46, 279
Bąkiewicz Marcin 107, 109, 279
Bidziński Maciej 108, 110, 118, 279
Blomeyer Roland 172, 181, 279
Błaszczak Justyna 153, 279
Borodo Andrzej 27, 63, 65, 80, 279, 280
Borucka-Arctowa Maria 23, 279
Braun Jan 76, 279
Buchanan James 54, 279
Bucholski Rafał 27, 66, 279, 280
Budzyński Tomasz 72, 280
Bukowska Grażyna 105, 124, 280
Burke Edmund 47
- Chmaj Marek 46, 47, 51, 107-109, 115, 118, 207, 279, 280
Chojna-Duch Elżbieta 27, 32, 56, 69, 83, 280
Cilak Małgorzata 14, 55, 69, 88, 116, 280
Czaplicki Krzysztof 113, 144, 149, 152, 280, 281
Czarnecki Krzysztof 83, 85, 280, 281
Czarny Piotr 89, 281
Czernicki Przemysław 44, 281
- Dąbrowska Jolanta 88, 281
Dębowska-Romanowska Teresa 26, 54, 55, 58, 60-62, 67, 69-71, 77, 82, 88, 281
Dębska Monika 111, 119, 120, 127, 147, 281
Dragan Artur 172, 281
Drwiłło Andrzej 81, 281
Duraj-Nowakowa Krystyna 23, 282
- Duverger Maurice 109, 209, 223, 282
Dylewski Marek 83, 282
Dzwonkowski Henryk 27, 279
- Feret Elżbieta 54, 86, 282
Ferfecki Wiktor 130, 139, 296
- Gałązka Magdalena 113, 282
Garlicki Leszek 74, 136, 282
Gąsior Tomasz 109, 112, 113, 133, 153, 282
Gebethner Stanisław 106, 282
Glumińska-Pawlic Jadwiga 40, 42, 57, 81, 282
Gołębiowski Grzegorz 27, 279
Gonet Wojciech 80, 84, 283
Gorgol Andrzej 22, 60, 72, 86, 88, 105, 106, 108, 110, 116, 120, 133, 188, 281-283, 285
Granat Mirosław 106, 111, 120, 133, 147, 283
Grygorowicz Witold 70, 283
Grzybowski Tomasz 74, 283
Guziejewska Beata 56, 283
Gwóźdź Tomasz 81, 151, 202, 205, 207, 282, 283
- Hajduk Zygmunt 22, 283
Hauser Roman 50, 57, 60, 283, 288
Hyman David 56
- Jackowska Aleksandra 115, 284
Janas Aleksandra 110
Jaskiernia Jerzy 104, 106, 283, 284
Jatsa Anni 108, 284
Jo Mina 168, 287

- Juchniewicz Joanna 106, 284
- Kaczurak-Kozak Magdalena 44, 284
- Kairys David 162, 284
- Kamińska-Szmaj Iwona 79, 284
- Karlikowska Maria 29, 284
- Kolanko Michał 140, 296
- Kornberger-Sokołowska Elżbieta 27, 31, 42, 62, 73, 284
- Korzeniowska Danuta 172, 281
- Kosikowski Cezary 43, 70, 73, 77, 284
- Kosowska-Gąstoł Barbara 47, 285
- Kościńska-Paszkowska Agnieszka 42, 45, 285
- Kowalski Michał 210, 285
- Kryczko Piotr 43, 284
- Kryszeń Grzegorz 202, 285
- Kubas Stanisław 204, 218, 285
- Kubiak Paweł 171, 296
- Kucharski Bartłomiej 182, 285
- Kucia-Guściora Beata 28, 29, 33, 34, 39, 64, 65, 71, 285
- Lachiewicz Wojciech 70, 82, 285
- Laidler Peter 169, 285
- Lemieux Sarah 169, 286
- Lenio Paweł 88, 89, 285
- Luca Tommaso de 162, 281
- Ludwikowska Anna 164, 286
- Ludwikowski Roman 164, 286
- Ławniczak Anna 109, 118, 169, 286
- Łazarska Aleksandra 22, 23, 279
- Łączkowski Władysław 26, 286
- Łuczak-Golenia Maria 42, 286
- Machaj Łukasz 163, 286
- Maciejewska-Mieszkowska Katarzyna 146, 286
- Magleby David 166, 286
- Malinowska-Misiąg Elżbieta 27, 286
- Mandle Jon 161, 286
- Marlow Michael 54
- Maśniak Daniel 81, 282
- Mazur Marcin 210, 286
- Messinger Ian 168, 287
- Miaskowska-Daszkiewicz Karolina 147, 286
- Michalak Bartłomiej 45, 47, 51, 143, 146, 203–205, 209, 222, 286, 287
- Miemiec Wiesława 28, 32, 68, 88, 89, 285, 287, 288
- Mierzwa Adam 29, 82, 287
- Migalski Marek 210, 286
- Mikos-Sitek Anna 58, 82, 87, 88, 281, 287, 291
- Misiąg Wojciech 27, 62, 64, 284, 286, 287
- Misiunia Jerzy 161, 287
- Misztal Piotr 57, 287
- Morse Andrew 47
- Mutch Richard 170, 287
- Münnich Monika 84, 87, 116, 287
- Nawrocki Bartłomiej 62, 287
- Nelson Dennis 164, 287
- Nelson William 168, 287
- Niewiadomski Zbigniew 50, 57, 60, 283
- Niezgoda Andrzej 86, 287
- O'Brien Dennis 162, 287
- Ofiarski Zbigniew 14, 29, 31, 34, 37, 54–56, 58, 63, 65, 69, 80, 85, 279–281, 287, 288
- Olszyński Marek 149, 288
- Osowski Sławomir 114, 288
- Ostrowska Anna 81, 288
- Oświęcimski Krzysztof 166, 288
- Owsiak Stanisław 56, 62, 288
- Papucki Maciej 105, 296
- Paterson Kelly 166, 286
- Perottino Marta 182, 297
- Pest Przemysław 68, 88, 89, 288
- Peszyński Wojciech 222, 288
- Piłsudski Józef 49
- Piotrowski Rafał 133, 288
- Pogłódek Andrzej 112, 288
- Przywora Bogusław 50, 107, 112, 207, 288
- Radziewicz Paweł 55, 202, 289
- Rakowska-Trela Anna 148, 289
- Rishikof H. Richard 168, 287

- Rousseau Jean-Jacques 46
 Ruśkowski Eugeniusz 26, 31, 37, 40, 58,
 73, 281, 284, 289, 290
 Rymarz Franciszek 113, 289
 Rzetecki Andrzej 15, 289
- Salachna Joanna 26, 27, 31, 32, 34, 43, 81,
 128, 284, 288
 Sarnowiec-Cisłak Marta 74, 283
 Sartori Giovanni 51, 283
 Schmitz Thomas 171, 172, 289
 Sekuła Alicja 45, 289
 Shapiro Craig 168, 289
 Sieyes Emmanuel 46
 Składowski Krzysztof 148, 289
 Skrzydło Wojciech 207, 280
 Smith Bradley 161, 289
 Sobczak Jan 106, 133, 283
 Sobolewski Mieczysław 51, 289
 Sokala Andrzej 51, 143, 146, 203–205, 287
 Sokół Wojciech 51, 204, 207, 280, 289
 Solon-Lipiński Marta 113, 282
 Stankiewicz Jan 38, 40, 289, 290
 Stelmach Anna 209, 290
 Stiglitz Joseph 161, 290
 Sułkowski Jan 17
 Szawiel Tomasz 106, 290
 Szmulik Bogdan 147, 286
 Szołno-Koguc Joanna 54, 57, 66, 70–72,
 76, 279–283, 290
 Szymanek Jacek 202, 207, 289, 290
- Šimral Václav 183, 297
- Taborowski Maciej 190, 290
 Talik Anna 42, 82, 285, 290
 Tarnowska Anna 48, 49, 290
 Tomczak Łukasz 222, 288
 Tracz-Drał Jagoda 172, 281
 Tuleja Piotr 55, 74, 89, 202, 281, 289, 290
 Turek Maciej 160, 163–166, 168, 286, 290
- Uliasz Joanna 104, 112, 290
 Urbaniak Krzysztof 50, 290
 Uziębło Piotr 51, 133, 143, 146, 203–205,
 287, 291
- Vymětal Pavel 182, 297
- Walecki Marcin 109, 133, 291
 Wierzbicki Jan 87, 291
 Wilk Barbara 114, 288
 Winiarska Katarzyna 44, 284
 Wojtasik Wojciech 210, 286
 Wojtaszczyk Kazimierz 46, 291
 Wójtowicz Kazimierz 190, 291
 Wójtowicz Wanda 27, 28, 61, 291
 Wróbel Andrzej 50, 57, 60, 283, 288
 Wróblewska Małgorzata 81
- Zaleśny Jerzy 113, 291
 Zawadzki Jacek 117, 291
 Zbieranek Jarosław 113, 115, 133, 144, 149,
 152, 280–282
 Ziółkowska Wioletta 28
- Żmigrodzki Maciej 51, 108, 280
 Żmuda-Matan Kamila 81, 86, 282, 291
- Žák Krzyžanková Kristýna 180, 291

Redaktor
Monika Baranowska

Projekt okładki
Tomasz Tomczuk

Korekta
Marzena Marczyk

Łamanie
Tomasz Kielkowski

Redaktor inicjujący
Paweł Radek

Nota copyrightowa obowiązująca do 31.08.2026
Copyright © 2025 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzymyamy otwartej nauce. Od 1.09.2026 publikacja dostępna na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

<https://orcid.org/0000-0002-1769-1210>

Gwóźdź, Tomasz

Środki publiczne jako źródło finansowania
partii politycznych : rozwiązania polskie
na tle porównawczym / Tomasz Gwóźdź.

– Wydanie I. – Katowice : Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego, 2025

<https://doi.org/10.31261/PN.4278>

ISBN 978-83-226-4538-3

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-4539-0

(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Jordana 18, 40-043 Katowice
<https://wydawnictwo.us.edu.pl>
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa
volumina.pl Sp. z o.o.
ul. Księcia Witolda 7–9
71-063 Szczecin

Wydanie I. Ark. druk. 19,00. Ark. wyd. 20,00. Papier offset 90 g. PN 4278.
Cena 59,90 zł (w tym VAT).

Monografia przedstawia wszechstronną analizę finansowania partii politycznych w Polsce na tle międzynarodowym. Wyjaśnia kluczowe pojęcia związane z finansami publicznymi oraz mechanizmy przyznawania subwencji i dotacji z budżetu państwa. Omawia procedury kontroli wydatków partii politycznych sprawowanej przez Państwową Komisję Wyborczą, uwzględniając standardy międzynarodowe Rady Europy. Przykłady z USA, Niemiec i Czech wzbogacają porównawczą perspektywę. Autor bada wpływ systemu wyborczego na finansowanie partii, podkreślając potrzebę przejrzystości i efektywności. Wnioski zawierają propozycje reform dla lepszego nadzoru finansowego.

Cena 59,90 zł (w tym VAT)

ISBN 978-83-226-4539-0

9 788322 645390

Więcej informacji

